



KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

Asta Bieliėnė

**GIMSTAMUMO SKATINIMO PROGRAMOS EKONOMINIO EFEKTYVUMO
VERTINIMAS**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas doc. dr. Mindaugas Dapkus

KAUNAS, 2017



**KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS**

**GIMSTAMUMO SKATINIMO PROGRAMOS EKONOMINIO
EFEKTYVUMO VERTINIMAS**

Verslo ekonomika, 621L17001

MAGISTRO DARBAS

Darbą atliko
VMGMVE-5 Asta Bieliene
2016 12 19

Vadovas
doc. dr. Mindaugas Dapkus
2016 12 19

Recenzentas
doc. dr. Vilda Gižienė
2016 12



KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
Ekonomikos ir verslo fakultetas

Asta Bielienė

Verslo ekonomika, 621L70001

Baigiamojo magistro darbo „Gimstamumo skatinimo programos ekonominio efektyvumo vertinimas“

AKADEMINIO SAŽINGUMO DEKLARACIJA

20 16 m. gruodžio 19 d.
Kaunas

Patvirtinu, kad mano, **Astos Bielienės**, baigiamasis magistro darbas tema „**Gimstamumo skatinimo programos ekonominio efektyvumo vertinimas**“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjusi.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Bieliënė, Asta. The Assessment of Economic Effectiveness of Birth Promotion Programme's. Master's Final Thesis in Business economy / supervisor doc. dr. Mindaugas Dapkus. Department of Economics, The School of Economics and Business, Kaunas University of Technology.

Social Sciences: 04 S Economics .

Key words: Birth promotion programme, birth rate, effectiveness, economic effectiveness, effectiveness assessment.

Kaunas, 2017. 65 p.

SUMMARY

Thesis urgency. Aging of residence as the result of low birth rate and growing life duration predetermines increased demand of health care services, increase of number of pension age residents and decrease of number of residence of active working age. It could be stated that Lithuania faces demographic recession period. In order to manage decrease of number of residents one should control emigration, unemployment and stimulate birth rate. Therefore, in order to manage demographic recession and form the policy oriented to improvement of the existing, first of all, one should clearly determine tendencies of development of the country as an institution, vision and related priorities. Increase of number of residents may be impacted by various administrative, legal, economic and social instruments. Properly developed and implemented public solution would enable gradual increase of number of Lithuanian residents and growth of the State with economic view of future perspective. To achieve better results it would be reasonable to carry out economic effectiveness assessment of public solutions, which would help to find the most effective ones. Birth rate programme effectiveness assessments were not the subject to analysis, so the topic has been still urgent. **Thesis object** – economic effectiveness of the birth rate program. **Thesis objective** – to propose the method enabling evaluation of the birth promotion programme economic effectiveness, as well as evaluation of economic effectiveness of birth promotion solutions taken in Lithuania in 2008, using this method.

The following **tasks** were set to achieve the Thesis objective: analysis of Lithuanian and foreign theoretical literature related to the topic of assessment of economic effectiveness of birth promotion programme and public solutions, analysis of methods, which would help to evaluate public solutions and economic effectiveness basing on scientific literature, development of method for analysis of birth promotion programme economic effectiveness assessment, analysis of economic effectiveness of birth promotion programme applied in Lithuania in 2008 and provision of recommendations.

Thesis results. After analysis of scientific literature it could be stated that family policy and demographic topics, which also overview the birth rate topic, are analysed and assessed widely and in details, but there is no unified method for assessment of birth promotion programme economic

effectiveness, and birth promotion programs were not analysed in details. There was a dynamic comparative analysis method developed considering the analysed scientific literature, which helped to analyse all birth promotion instruments implemented in Lithuania in 2008. After the analysis it emerged that the birth promotion programme applied in Lithuania in 2008 increased the number of residents, though the number of the country residents did not increase due to high immigration level. The expenses related to birth promotion were abnormally high, so it could be stated that the birth promotion programme was non-effective economically, so it is recommended to allocate more funds from the budget to reduction of immigration rates to stop decreasing of the country residents.

TURINYS

IVADAS	9
1. GIMSTAMUMO IR EKONOMINIO EFEKTYVUMO VERTINIMO PROBLEMATIKOS ANALIZĖ	11
1.1. Gimstamumo įtaka ekonomikai.	11
1.2. Gimstamumą lemiantys socialiniai ekonominiai veiksniai	13
1.3. Ekonominio efektyvumo vertinimo problematika.....	17
2. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO ĮVERTINIMO TEORINIAI SPRENDIMAI	21
2.1. Lietuvos demografinės situacijos statistinių duomenų apžvalga.....	21
2.2. Gimstamumo programos Lietuvoje apžvalga.....	23
2.3. Ekonominio efektyvumo vertinimo metodai.....	29
2.4. Ekonominio efektyvumo vertinimo metodų taikymo ypatumai viešajame sektoriuje.....	39
3. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO EFEKTYVUMO VERTINIMO TYRIMO METODIKA	44
4. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO ĮVERTINIMO TYRIMŲ REZULTATAI IR DISKUSIJA	46
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	60
LITERATŪRA	62

Paveikslų sąrašas

1 pav. Kaštų naudos analizės metodo etapai (Baranauskienė, 2004)	33
2 pav. Kaštų naudos vertinimo metodo privalumai ir trūkumai (Baranauskienė, 2004)	34
3 pav. Gimstamumas ir suminis gimstamumo rodiklis	43
4 pav. Lietuvos gimstamumas nuo 2000 iki 2015 m.	45
5 pav. Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo fondo gimusiam vaikui, motinystės/ tėvystės iki vaikui sueis 1 metai, motinystės / tėvystės nuo vaiko 1 metų iki 2 metų, tėvystės išmokos	46
6 pav. Vyrų ir moterų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir vidutinio mėnesinio socialinio draudimo išmokų dydžiai už pirmus vaiko gimimo metus	49
7 pav. Socialinės apsaugos išmokų struktūra, proc.	50
8 pav. Emigracija ir VSD išmokos šeimoms ir (arba) vaikams	51
9 pav. BVP, to meto kainomis ir gimstamumo rodikliai	52

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Lietuvos demografinės situacijos statistiniai duomenys (sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2016)	22
2 lentelė. Sąnaudų – naudos analizės metodo taikymo nauda ir problemos (Socialinių sąnaudų – naudos analizės metodinės gairės, 2011, psl. 8)	35
3 lentelė. Suminės išlaidos, panaudotos gimstamumo skatinimui, tūkst. EUR	53
4 lentelė. Išlaidos tenkančios vienam gimusiam vaikui, tūkst. EUR`	54
5 lentelė. Motinystės atostogų trukmė ir kompensavimas (Šeima, vaikai, šeimos politika modernėjimo prieštaros. Socialinių tyrimų institutas. 2005, psl. 115)	57

IVADAS

Temos aktualumas. Gyventojų senėjimas, nulemtas mažo gimstamumo bei ilgėjančios gyvenimo trukmės, lemia išaugusį sveikatos priežiūros paslaugų poreikį bei darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimą. Europos statistikos agentūros duomenimis (toliau Eurostato) Lietuvoje gyventojų skaičius mažėja sparčiausiai iš visų Europos Sąjungoje esančių valstybių. Lyginant 2015 metų sausį su 2016 metų sausiu Lietuva neteko 32,7 tūkstančių gyventojų. Gimstamumas nuolat mažėja, daugėja pensinio amžiaus gyventojų, dėl emigracijos netenkama darbingo amžiaus gyventojų, galima teigti, kad Lietuva išgyvena demografinio nuosmukio laikotarpį. Siekiant suvaldyti gyventojų skaičiaus mažėjimą, reikia kontroliuoti emigraciją, nedarbą bei skatinti gimstamumą.

Siekiant suvaldyti demografinį nuosmukį bei formuoti tinkamą situacijos gerinimo politiką visų pirma reikia aiškios šalies, kaip instituto, vystymosi krypties, vizijos ir atitinkamų prioritetų. Taikomos pavienės priemonės nėra veiksmingos, nes reikalingas vieningas, sisteminis požiūris į visus demografinės situacijos aspektus (Valackienė ir Krašenkienė, 2008). Gyventojų skaičiaus didinimas gali būti veikiamas įvairiomis administracinėmis, juridinėmis, ekonominėmis bei socialinėmis priemonėmis, tokiomis kaip: lanksčios darbo formos bei mokesčių naštos mažinimas, gimstamumo didinimas, emigracijos tempų mažinimas, materialinė pagalba daugiavaikėms šeimoms, mirtingumo mažinimas (savižudybių, narkotikų ir alkoholio vartojimo prevencinė politika), biudžeto išlaidų paskirstymo pokyčiai. Šie, tinkamai parengti ir įgyvendinti, viešieji sprendimai leistų palaiapsniui didėti Lietuvos gyventojų skaičiui bei valstybei augti ekonomiškai žiūrint į tolimesnę perspektyvą. Viena iš demografijos gerinimo priemonių yra didinti gyventojų skaičių – skatinti gimstamumą, nes tai vienas svarbiausių ir pagrindinių veiksnių, turinčių įtakos natūraliam gyventojų prieaugiui. Gimstamumo skatinimo priemonės kiekvienu konkrečiu atveju priklauso nuo visuomeninių sąlygų, valstybinių galimybių bei mokslinio pagrįstumo, tačiau ar Lietuvoje naudojamos priemonės yra ekonomiškai pagrįstos? Iki šiol gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinamas nebuvo atliktas, todėl gimstamumo skatinimo programos tema yra aktuali.

Nagrinėjama problema. Mažėjant gyventojų skaičiui, viena iš demografinių rodiklių gerinimo priemonių yra gimstamumo skatinimas. Siekiant skatinti gimstamumą reikia siūlyti priemones, kurios būtų pagrįstos ekonomiškai. Valstybė turi riboti išteklius ir taikyti priemones, kurios apsimokėtų finansiškai. Literatūros analizės metu nerasta metodų, kurių pagalba būtų įvertinamos gimstamumo skatinimo programos Lietuvoje. Būtent todėl šiame darbe analizuosime gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo problemą.

Darbo objektas – gimstamumo skatinimo programos ekonominis efektyvumas.

Darbo tikslas – pasiūlyti metodą leidžiantį įvertinti gimstamumo programos ekonominį efektyvumą ir šio metodo pagalba įvertinti Lietuvos 2008 metų priimtų gimstamumo skatinimo sprendimų ekonominį efektyvumą.

Darbo tikslui pasiekti išskelti šie uždaviniai:

1. išanalizuoti Lietuvos ir užsienio teorinę literatūrą gimstamumo programos ir viešųjų sprendimų ekonominio vertinimo tema;
2. remiantis moksline literatūra iširti metodus, kurie padėtų įvertinti viešuosius sprendimus bei ekonominį efektyvumą;
3. parengti gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo tyrimo metodiką;
4. išanalizuoti 2008 m. taikytos gimstamumo programos ekonominį efektyvumą bei pateikti rekomendacijas.

Tyrimo metodai. Rengiant magistro darbą, naudojami mokslinio tyrimo metodai: mokslinės literatūros bei teisinių dokumentų analizė, statistinių duomenų analizė, palyginamoji analizė.

Pirmoje darbo dalyje atskleidžiama gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo problema, apžvelgti užsienio bei Lietuvos autorių moksliniai straipsniai ir publikacijos, kuriuose nagrinėjama priemonės gimstamumui skatinti, įvairūs ekonominio efektyvumo vertinimo aspektai, viešųjų sprendimų bei ekonominio efektyvumo vertinimo ryšys.

Antroje darbo dalyje apžvelgiamas gimstamumo programos Lietuvoje atvejis, nagrinėjamas viešųjų sprendimų ekonominio efektyvumo vertinimo teorinis aspektas, analizuojami įvairūs efektyvumo vertinimo modeliai.

Trečioje darbo dalyje pateikiama gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo problematikai spręsti naudojama lyginamoji statistinių duomenų analizės metodika, aptariama tyrimo eiga.

Ketvirtoje darbo dalyje pateikti gimstamumo programos Lietuvoje ekonominio efektyvumo vertinimo analizės rezultatai ir jų interpretacija, formuluojami siūlymai gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo problemos sprendimui.

1. GIMSTAMUMO IR EKONOMINIO EFEKTYVUMO VERTINIMO PROBLEMATIKOS ANALIZĖ

Gimstamumas vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių senstančios visuomenės problemas, tokias kaip populiacijos augimo lėtėjimas. Mažėjantis gimstamumas veikia visuomenę ir valstybę bei joje esančias socialines ir ekonomines problemas.

Lietuvos demografinė situacija sudėtinga, dėl spartaus šalies gyventojų mažėjimo, siekiant išsiaiškinti nagrinėjamos temos problematiką, atliekama mokslinės literatūros analizė. Šios darbo dalies pagrindinis tikslas išanalizuoti gimstamumo įtakos ekonomikai ir socialinių ekonominių veiksnių įtakos gimstamumui problemas bei ekonominio efektyvumo vertinimo problemas, tuo atskleidžiant gimstamumo ekonominių tyrimų problematiką.

1.1. Gimstamumo įtaka ekonomikai

Gimstamumas - demografinis rodiklis, parodantis, kiek gimimų per metus tenka 1000 gyventojų tam tikroje teritorijoje (Garlauskaitė ir Zabaraukaitė, 2015). Pagal gimstamumo ir mirtingumo rodiklius galima apskaičiuoti teritorijos natūralų prieaugį, nekreipiant dėmesio į migracijos srautus. Gimstamumo problema aktuali daugybei valstybių, išskyrus Kiniją, kurioje dėl per didelio gyventojų skaičiaus, gimstamumą siekiama apriboti. Staigus gimstamumo mažėjimas Lietuvoje vyksta jau nuo XX a. dešimto dešimtmečio pradžios.

Anot Stankūnienės (2011), „labai sumažėjęs gimstamumas, dideli gyventojų senėjimo tempai, depopuliacija tapo didžiuliais iššūkiais demografinėi perspektyvai, dabartinei ir ateities ekonomikos raidai, socialiniam tvarumui, viešajai politikai“ (p. 68). Svarbu nagrinėti gimstamumą, nes tai turi įtakos socialiniams ir ekonominiams veiksniams: keičiasi valstybės išlaidos švietimui ir sveikatos apsaugai, pensijoms, mažėja darbingo amžiaus žmonių ir didėja išlaikytinų gyventojų skaičius, kurie yra ekonomiškai neaktyvūs.

Gimstamumo mažėjimo problema pastebima daugelyje išsivysčiusių ir besivystančių šalių, dėl gerėjančios gyvenimo kokybės, didėjančių karjeros galimybių suteikimo vyrams ir moterims, gausėjančio laisvalaikio praleidimo formų pasirinkimo, keičiasi ir žmonių vertybės, šeimos kuriamos ir vaikai planuojami vėlesniame amžiuje. Gimstamumo pokyčius skirtingose valstybėse atspindi demografinio perėjimo modelis susidedantis iš penkių stadijų, kuris parodo jog skirtingos pasaulio dalys yra skirtingo demografinio perėjimo stadijose, kurias parodo visuomenės socialinė, ekonominė, kultūrinė ir demografinė raida. Ši teorija teigia, kad pereinant nuo agrarinės prie industrinės visuomenės bei prasidėjus pramoninei raidai, vykstant progresui įvairiose srityse, mirtingumas mažėja ir atitinkamai ilgėja vidutinė gyvenimo trukmė, bet pastebimas gyventojų senėjimas (Grėbliauskas ir Leskauskaitė,

2012). Dauguma Europos šalių, taip pat ir Lietuva, priskiriamos prie IV demografinio perėjimo modelio stadijos, dėl žemo gimstamumo, žemo mirtingumo, žemo arba lėtai kylančio natūralaus augimo, pasikeitusių šeimos planavimo vertybių, gerėjančios moterų padėties. Lietuvoje demografinių procesų valdymas pastaraisiais dešimtmečiais yra ypač aktualus, kadangi susiduriama su gimstamumo mažėjimo, mirtingumo ir emigracijos srautų didėjimo problemomis. Šių procesų sąveikos rezultatas – senstanti visuomenė (Čepinskis ir Kanišauskaitė, 2009).

Anot Klimausko (2013), dėl vis dar mažo gimstamumo keturiems dirbantiesiems tenka vienas pensinio amžiaus asmuo, o 2060 metais prognozuojama, kad pensinio amžiaus asmuo teks dviem dirbantiesiems. Remiantis šiomis prognozėmis, galima teigti, kad visuomenė senės, mažės kvalifikuotų darbuotojų, tai ilgalaikėje perspektyvoje kels grėsmę šalies ekonomikai. Nepakankamas demografinis augimas taip pat sąlygoja netolygią gyventojų skaičiaus koncentraciją. Regionuose su mažu gimstamumu nesusiformuoja pakankamas darbuotojų kiekis, o regionuose, pasižyminčiuose sparčiais gimstamumo tempais, sąlygoja išaugusį nedarbą bei prielaidas gyventojų migracijai.

Gimstamumo mažėjimą ir depopuliaciją nagrinėjo McDonaldas (2007), Gauthier'is (2008), Bongaartsas (2009), Jasilonis (2011), Stankūnienė (2012, 2014), Maslauskaitė (2013), Didžgalvytė ir Lukšaitė (2014). Šie autoriai bei daugelis kitų teigia, kad gimstamumo mažėjimas vertinamas kaip neigiamas poveikis ekonominiam augimui, nes senstanti visuomenė tampa mažiau produktyvi darbo rinkoje, mažėja dirbančiųjų skaičius vienam pensininkui išlaikyti, didėja sveikatos išlaidų paklausa, sumažėja bendras vartojimas šeimoje, padidėja valstybės išlaidos sveikatai, pensijoms, sumažėja mokesčių pajamos. Taip pat gyventojų senėjimas ekonomikos augimą labiausiai veikia per vartojimo ir taupymo įpročius, valstybės socialines išlaidas ir žmogiškuosius išteklius (Alders ir Broer, 2004; Lee ir Mason, 2007). Lindh'as ir Malmberg'as (2009) analizuodami populiacijos senėjimo įtaką realiam BVP, nustatė, kad senėjanti visuomenė turi reikšmingą neigiamą poveikį BVP augimui vienam gyventojui.

Gimstamumas, kaip viena iš demografinės politikos dalių, apima tris pagrindines šeimos, sveikatos ir migracijos politikos šakas. Būtent šios politikos šakos, atstovaujamos vyriausybės ir nevyriausybinų organizacijų, įgyvendina gimstamumo skatinimo priemones per įstatymus bei įvairias programas, kurių siekiamybė, kad šeimose būtų tam tikras skaičius vaikų ir užtikrinta kartų kaita. Ši politika reikalinga socialiniam saugumui užtikrinti, kryptingos paramos vykdymui, atsižvelgiant į esamą situaciją ir šeimų poreikius.

Gimstamumo pokyčiai bei skatinimas dažniausiai aprašomi šeimos politikos koncepcijose. Įvairiose šalyse šeimos politikos principai skiriasi, taip pat skiriasi ir gyventojų skaičiaus reguliavimo modeliai, tačiau trūksta išsamios informacijos bei analizės šia tema. Guogis (2008) teigia, kad Lietuvos valstybės šeimos politikos modeliui būdinga konservatyvus – korporatyvinio modelio bruožai, tačiau keičiantis politikams, keičiasi ir šeimos politikos modelis, jis nuolat liberalėja, to pasekoje daugėja modernių šeimų, kurios šeimą ir vaikus planuoja vėlesniame amžiuje, pirmumą skirdami darbui, karjerai

ir laisvalaikiui. Šeimos politikos modelį taip pat veikia šalies kultūra, vertybės ir tradicijos. Kaip teigia Navaitis (2007), šeimos politikos sistema turi padėti ir skatinti šeimos funkcionavimą, taip pat ir gimstamumą taip gerąja linkme veikdama ekonomiką žvelgiant į ilgalaikę perspektyvą. Padidėjus gimstamumui, užaugs nauja, didesnė gyventojų karta, taip atsiras daugiau darbingo amžiaus gyventojų, kurie sumokės daugiau mokesčių, valstybei bus lengviau išlaikyti pensinio amžiaus gyventojus, taip pat padidės vartojimas bei bendras BVP. Knijin ir Saraceno (2009) analizuodami Nyderlandų šeimos politikos modelį teigia, jog norint pagerinti sąlygas šeimoms, pirmiausia reikia sumažinti vaiko auginimo kaštus, ir tobulinti motinystės bei tėvystės atostogas, vaikų priežiūros paslaugas ir derinti darbo laiką. Šios sąlygos darytų įtaką šeimų pasirinkimams dėl šeimos kūrimo, gimdymo bei planuojamo vaikų skaičiaus, o pagerėjusi situacija darytų teigiamą poveikį ekonominiam augimui.

Apibendrinant skyrelį, galima teigti, kad gimstamumas, daro įtaką ekonomikai: keičiasi valstybės išlaidos švietimui ir sveikatos apsaugai, pensijoms, mažėja darbingo amžiaus žmonių ir didėja išlaikytinų gyventojų skaičius, kurie yra ekonomiškai neaktyvūs, esant šiems rodikliams mažėja BVP. Gimstamumo mažėjimas vertinamas kaip neigiamas poveikis ekonominiam augimui.

1.2. Gimstamumą lemiantys socialiniai ekonominiai veiksniai

Visuomenė, tai lyg organizacija, kurioje nuolat vyksta įvairūs ekonominiai, socialiniai, kultūriniai, politiniai bei demografiniai procesai. Kuriant valstybės strategiją yra svarbu šiuos procesus valdyti, o gyventojai yra būtina visuomenės gyvavimo sąlyga (Čepinskis ir Kanišauskaitė, 2009). Vienas iš svarbiausių rodiklių, apibūdinančių visuomenės gerovės lygį yra gimstamumas.

Gimstamumo pokyčiams svarią įtaką daro makroaplinkos veiksnių grupės:

- socialinė aplinka, kuri susideda iš demografijos (gimstamumas, mirtingumas, emigracija, nedarbas), gyvenimo stiliaus, socialinių vertybių, lyčių lygybė darbo ir uždarbio srityse veiksnių;
- politinė aplinka susidedanti iš šalies ekonominės ir socialinės politikos veiksnių;
- ekonominė aplinka: pragyvenimo lygio, nedarbo lygio, vidutinio darbo užmokesčio veiksniai.

Gimstamumo tematika yra ypač aktuali, dėl daugelyje šalių nuolat mažėjančio gimstamumo, todėl itin svarbu išanalizuoti visus su gimstamumu susijusius socialinius, ekonominius politinius aplinkos veiksnius, nors aktualiausi, autoriaus nuomone, yra socialiniai – ekonominiai veiksniai.

Socialinė aplinka.

Itin svarbu išanalizuoti socialinius veiksnius, tokius kaip – demografija (mirtingumas, gimstamumas, emigracija, nedarbas), gyvenimo stilius, socialinės vertybės, lyčių lygybė darbo ir

uždarbio srityse (Stankūnaitė ir Jančaitytė, 2005), nes tai pagrindiniai rodikliai parodantys esamą situaciją.

Mažėjantis gimstamumas, kartu su mažėjančiu mirtingumu bei dėl šių reiškinių didėjančiu gyventojų senėjimu, daro ryškią įtaką neigiamoms demografinėms pasekmėms

Istojus į Europos Sąjungą, dėl pagerėjusių migracijos sąlygų, suaktyvėjo dar vienas gyventojų mažėjimo bei tuo pačiu gimstamumo mažėjimo veiksnys – emigracija. Gyventojai siekdami geresnių gyvenimo sąlygų bei didesnio darbo užmokesčio išvyksta į labiau išsivysčiusias šalis. Taip šalis netenka aukštos profesinės kvalifikacijos specialistų, mažėja ekonominis ir inovacinis potencialas (Rudžinskienė ir Paulauskaitė, 2014). Remiantis Statistikos departamento duomenimis (2016) 2012-2015 metais emigravo 161 000 Lietuvos gyventojų, iš jų 61 000 jaunų 20-29 metų gyventojai. Išvykę jauni, darbingo amžiaus gyventojai atideda šeimos kūrimą vėlesniam laikui arba kuria šeimas šalyse kuriose apsistojo, taip sumažindami gimstamumą Lietuvoje.

Dar vienas iš veiksnių, darančių įtaką gimstamumui, yra nedarbas. Nedarbas, ilgą laiką buvęs viena opiausių šalies problemų Lietuvoje, sumažėjo nuo 17,8 % 2010 m. iki 9,1 % 2015 m. Tačiau nedarbo įtaką šalies gimstamumui galima vertinti dviprasmiškai. Išsilavinę, turintys aukštesnį nei vidutinį, pragyvenimo lygį, gyventojai esant padidėjusiai nedarbo rizikai linkę susilaikyti arba nukelti ateičiai šeimos didinimo planus, o neišsilavinę gyventojai, gaunantys minimalias pajamas arba gyvenantys iš pašalpų, siekia susilaukti kuo daugiau vaikų, tikėdamiesi gauti daugiau valstybės skiriamų pašalpų, arba negeba planuoti. Mažėjant gyventojų skaičiui šalyje pradeda trūkti darbo jėgos ir žymiai padidėja socialinės sistemos apkrautumas, todėl, anot McDonaldo ir Kippen (2001), efektyviausia depopuliacijos mažinimo priemonė yra gimstamumo didinimas.

Daugelyje šalių pastebima pakitusi gyventojų vadybinė elgsena: sumažėjo santuokų, daugėja skyrybų, vis didesnio socialinio pripažinimo sulaukia neregistruotos santuokos (kohabitacija), gimdymas atidedamas vėlesniam laikui, šeimoje auga mažai vaikų arba pasirenkama bevaikystė. Šie šeimų pokyčiai daro įtaką gimstamumo mažėjimui, o tradicinei šeimai būdingi bruožai pamažu keičiasi į modernios šeimos bruožus. Galima teigti, kad gimstamumo pokyčius pirmiausia lemia šeimos pokyčiai, susiję su socialinės bei ekonominės aplinkos, vertybinių nuostatų pasikeitimu. Po nepriklausomybės atkūrimo, besikeičianti aplinka, ekonominis nuosmukis, padidėjęs nedarbas ir pasikeitę gyvenimo sąlygos lėmė tradicinių šeimų pokyčius, smarkiai sumažėjo santuokų, padidėjo ištuokų, vyresniame amžiuje sudarytų santuokų skaičius. Reprodukcinė nuostatų pasikeitimai ir lėmė mažėjantį gimstamumą. Šiuo metu Lietuvoje vyksta naujų reprodukcinė nuostatų formavimasis: daugėja žmonių, kurie visiškai nenori turėti vaikų, nyksta tradicijos, keičiasi vertybės, didesnis dėmesys skiriamas karjerai, materialiniam apsirūpinimui, saviraiškai. Gyventojai pirmiausia siekia įsitvirtinti, apsirūpinti finansiškai, įsigyti gyvenamąjį būstą ir tik tuomet, kurti šeimą, bei gimdyti vaikus. Šį procesą

lėtina ypač mažas darbo užmokestis Lietuvoje, žmonės nesišyžta kurti šeimos, bijodami, kas nesugebės jos išlaikyti.

Nemažai mokslininkų (Pinnelli, Hoffmann - Nowotny ir Fux, 2001, Duyvendak ir Stavenuiter, 2004, McDonald, 2005, Schmitt, 2005, Gauthier, 2005, Kohler ir kt., 2005) analizavo šeimos ir darbo derinimo bei lyčių lygybės darbo, karjeros ir darbo užmokesčio klausimais bei teigė, kad apribojimai moterims dalyvauti darbo rinkoje, verčia jas rinktis arba darbą arba šeimą, todėl didėja tikimybė, kad moterys pasirinkusios darbą niekada negimdys vaikų, o moterys pasirinkusios šeimą, linkę susilaukti daugiau vaikų. Anot McDonaldo (2006), vienas iš gimstamumo mažėjimo veiksnių yra lygių galimybių vyrams ir moterims suteikimas. Pradėjus vystyti individualistinei visuomenei, kai šeimos kūrimas atidedamas dėl karjeros, o jauni žmonės siekdami įsitvirtinti darbo rinkoje neplanuoja susilaukti vaikų dėl baimės prarasti konkurencingumą. Jei šis požiūris nebus keičiamas gimstamumo rodikliai kris. Tačiau Kohler ir kt. (2005) teigia, kad jei būtų naudojamos į šeimos ir darbo derinimą nukreiptos priemonės, tokios kaip motinystės ir tėvystės atostogos, vaiko priežiūros paslaugos, gimstamumo lygis kiltų.

Dar vienas svarbus gimstamumo skatinimo veiksnys yra vaiko priežiūros paslaugų išplėtojimo lygis, nes tik išplėtotos, kokybiškos ir lengvai prieinamos vaiko priežiūros paslaugos daro poveikį gimstamumui.

Nevienodas gyventojų pasiskirstymas regionuose, kaime bei mieste, daro įtaką gimstamumui. (Stankūnienė, 2012).

Ekonominė aplinka.

Reikšmingą įtaką gimstamumui daro ekonominiai veiksniai – pragyvenimo lygis, nedarbo lygis, vidutinis darbo užmokestis, emigracija. Būtent ekonominis stabilumas įvardijamas, kaip vienas svarbiausių šeimos kūrimo ir gimstamumo lygio sąlygų, kurį išsamiai analizavo Sleetbos, 2003, Rossier, 2005, Schmitt, 2005 bei kiti, ir teigė, kad ekonominis nestabilumas, nedarbas ir stagnacija sukelia nesaugumo jausmą, didina nedarbą, mažina išmokas, taip įtakodami santuokų ir gimstamumo augimą. Schmitt'as (2005) teigia, kad moterų nedarbas gali turėti ir teigiamos ir neigiamos įtakos gimstamumui, o vyrų nedarbas gimstamumą veikia neigiamai.

Gimstamumo lygį iš dalies veikia ir pragyvenimo lygis, kai pasiturinčiai gyvenantys žmonės nelinkę turėti daug vaikų, o mažas pajamas gaunantys gimdo daugiau vaikų, nors šis ryšys vertinamas ir prieštarinčiai. Rossier (2005) teigia, kad vidurinėsios klasės atstovai linkę turėti mažiau vaikų, dėl polinkio investuoti į darbą.

Nedarbo lygio augimas apsunkina jaunų žmonių galimybes patekti į darbo rinką, todėl atidedamas ir šeimos kūrimas ir vaikų gimdymas, nes šiems procesams reikalingas bent minimalus finansinis saugumas ir užtikrintumas dėl ateities (Sleetbos, 2003).

Politinė aplinka.

Gimstamumo mažėjimo problema neatsiejama nuo politikos, jei norima teigiamų rezultatų. Dažnai šalies vyriausybė vangiai reaguoja į mažėjančio gimstamumo rodiklius, manydami, kad tai laikinas reiškinys, taip spartindami depopuliacijos tempus. Žemi gimstamumo rodikliai pakankamai nauja pasaulinė patirtis, todėl sprendimų metodus valstybės taiko labai atidžiai ir atsargiai. Remiantis Jungtinių tautų atliktu tyrimu net 31 valstybė nurodė, kad jų gimstamumo rodikliai žemi, 35 valstybės teigė vykdančios gimstamumo skatinimo priemones. Demografinė politika viena iš sudedamųjų vyriausybės politikos dalių, kurios poveikio objektas yra gyventojų skaičiaus mažėjimas. Skirtingos šalys formuoja skirtingą demografinę politiką, atsižvelgdamos į savo šalies demografinę situaciją. Valstybės siekiančios padidinti gyventojų skaičių ir gimstamumo rodiklius formuoja pronatalinę demografinę politiką, kuri pasižymi priemonėmis mažinančiomis mirtingumo rodiklius bei imigracijos valdymu. Šios šalys dažniausiai taiko pašalpų sistemas, lengvatines būsto įsigijimo paskolas, paramą vaikų priežiūrai darželiuose, daug dėmesio skiriama santuokų skatinimui, liberalios motinystės (tėvystės) programoms. Valstybės turinčios per didelius gimstamumo rodiklius renkasi priešingas priemones ir vykdo antinatalinę politiką, kuri pasižymi valstybės parama gimstamumo mažinimui, panaikinami barjerai kontracepcijos įsigijimui, skatinamas šeimos planavimas pasitelkiant masinio informavimo priemones. Siekiant sukurti veiksmingas demografinės politikos priemones, reikalinga išsami demografinės situacijos analizė, numatant pageidaujamus tikslus bei priemones. Efektyvios demografinės politikos sąlygos yra:

- įgyvendinimo kompleksiskumas;
- orientavimasis į ilgalaikę perspektyvą;
- įgyvendinamų priemonių tvarumas (Kasnauskienė, 2003).

Nepalanki visuomenei mokestinė sistema, žemas darbo užmokestis, neišvystyta paramos šeimai politika lemia gimstamumo mažėjimą. Navaitis (2007) teigia, kad „valstybės parama šeimai – tai piniginių išmokų, kompensacijų bei socialinių paslaugų visuma, kuria siekiama stiprinti šeimos socialinę instituciją, skatinti gyventojų kokybinį ir kiekybinį atkūrimą, sudaryti prielaidas šeimoms savarankiškai įveikti jų raidos sunkumus. Valstybinė paramos šeimai sistema turi įtakos daugelio Lietuvos šeimų funkcionavimui.“ Todėl šalies valdžia privalo priimti atsakomybę bei siekti kuo intensyvesnio gimstamumo reguliavimo. Gimstamumo skatinimo tikslui pasiekti mokslininkai pateikia įvairiausių priemonių, kurios dažniausiai skirstomos į tiesiogines ir netiesiogines:

- tiesioginės, tai piniginės išmokos vaikams ir (arba) tėvams, lengvatos socialiniam būstui, nemokama arba dalinai mokama medicininė priežiūra, liberalios motinystės (tėvystės) pažiūros, vaiko priežiūros ir švietimo paslaugos, nemokamas mokslas arba subsidijos mokslui, mokesčių lengvatos daugiavaikėms šeimoms.

- netiesioginės, kurios nukreiptos į draugiškos visuomenės kūrimą, šeimos ir darbo derinimą, lyčių lygybės skatinimą, mokesčių sistemos susiejimą su šeima, šeimų platų socialinį rėmimą (Kontula ir Miettinen, 2005)

Anot Jančaitytės (2011), šeimos ir valstybės santykis ir poveikis yra abipusis. Šeima, veikiama ekonominių, politinių, socialinių, kultūrinių ir demografinių veiksnių, reaguoja į pokyčius, bei daro įtaką šalies ekonomikai, politikai ir demografijai. Ekonomikos ir gimstamumo ryšys stipriai susijęs, tačiau nėra tiesmukas, nes gimstamumą veikia ir daugelis kitų veiksnių. Ekonominiai svyravimai gimstamumą skirtingo išsivystymo šalyse veikia skirtingai. Išsivysčiusiose šalyse, kur šeimos turi galimybę rinktis ir kontroliuoti gimstamumą bei gimimo laiką, gimstamumas jautriau reaguoja į ekonominius svyravimus (Stankūnienė, Maslauskaitė, Baublytė, 2011).

Apibendrinant skyrelį, galima teigti, kad gimstamumui įtaką daro ekonominiai, socialiniai, politiniai veiksniai, tokie kaip ekonominis stabilumas, lygūs santykiai tarp lyčių, darbo užmokestis, valdžios požiūris į šeimos politiką daro reikšmingą įtaką gimstamumui. dauguma analizuotų autorių teigia, kad norint pagerinti gimstamumo rodiklius siūloma pagerinti sąlygas šeimoms: taikyti mokesťines lengvatas, sumažinti vaiko auginimo kaštus, tobulinti darbo laiką ir motinystės (tėvystės) atostogas. Tačiau mokslinių publikacijų analizuojančių būtent gimstamumo skatinimo priemonių efektyvumą maža, todėl reikia toliau tirti ekonominių veiksnių poveikį gimstamumui.

1.3. Ekonominio efektyvumo vertinimo problematika

Mokslinėje literatūroje yra nemažai efektyvumo apibrėžimų, todėl šis terminas suprantamas ir aiškinamas įvairiai. Anot Šimaitytės ir kt. (2002) efektyvumas tai įmonės veiklos veiksmingumas, rezultatyvumas, reiškiamas ta veikla pasiekto rezultato ir sąnaudų jam pasiekti santykiu. Puškorius (2002) teigia, kad efektyvumas tai santykis tarp pageidautinų veiklos rezultatų ir panaudotų tiems rezultatams pasiekti kompleksinių išteklių, indėlių, išlaidų bei kitų resursų. Atsižvelgus į efektyvumo sąvokas, galima teigti, kad efektyvumo samprata apima ir ekonomiškumo sampratą, nes ekonomiškumo kriterijai naudojami sudarant efektyvumo kriterijus.

Efektyvumo sąvoka labai dažnai vartojama tiek viešajame tiek privačiame sektoriuje. Siekiant sužinoti ar veikla efektyvi reikia ją įvertinti remiantis išteklių panaudojimo, gamybos proceso, teikiamų paslaugų, darbuotojų veiklos, vadovavimo sprendimų efektyvumo elementais.

Veiklos efektyvumas tai procesas, kurio metu gaunama informacija apie analizuojamą objektą, jo veiklos sėkmingumą, identifikuoti veiklos rezultatus bei teigiamai ir neigiamai juos veikiančius veiksniai, todėl ekonominio efektyvumo vertinimas turi būti daugialypis, turi apimti tiek kiekybinius tiek kokybinius vertinimo aspektus. Efektyvumui įvertinti dažniausiai naudojama finansinė analizė, kurioje naudojami gamybos ciklo ir lėšų, cirkuliuojančių procese, apytakos stadijos. Mokslininkų (Lydeka ir kt., 2001, psl.102) nuomone pasaulyje populiarėja nefinansiniai ekonominės veiklos

efektyvumo vertinimo rodikliai, kurie veiklos vertinimo skalėje užima vis didesnę reikšmę. Slatkevičienė ir kt. 2001, psl. 68) teigia, kad veiklos efektyvumui vertinti turi būti sukurtas subalansuotas veiklos rodiklių kompleksas ir orientuotas į vartotojų dabartinių ir ateities poreikių tenkinimą bei nuolatinį procesų tobulinimą.

Ekonominis efektyvumas – tai geresnių rezultatų pasiekimas mažesnėmis sąnaudomis, tai gamybinės veiklos rezultatyvumas, rodantis priklausomybę tarp ūkinės veiklos ir gyvojo bei sudaiktinto darbo rezultatų. Išskiriamas dviejų dydžių efektyvumas: ekonominio efekto ir gamybos išteklių naudojimo bei išlaidų derinio. Ekonominis efektas rodo pasiektą naudingą rezultatą, turintį vertinę išraišką, nes paprastai pasiektas rezultatas įvertinamas pelnu ar išlaidų bei išteklių ekonomija. Įmonėje gauto ekonominio efekto dydis priklauso nuo gamybos apimtys bei išlaidų ekonomijos. (Andrijauskienė, 2004).

Dažniausiai efektyvumas suprantamas kaip gamybos išteklių panaudojimo lygis, garantuojantis didžiausią produkcijos apimtį (Klimašauskienė ir Moščinskienė, 1998). Egzistuoja daugybė efektyvumo interpretacijų, taikomų organizacijų veiklai vertinti:

- santykis tarp produkto, prekių, paslaugų ir jam pagaminti sunaudotų išteklių;
- išteklių, reikalingų produkcijos vienetui pagaminti ar įsigyti, įvertinimas (O'Neill, 1998);
- faktinių rezultatų lyginimas su sunaudotais ištekliais (Mackevičius, 2001);

Kai kurie mokslininkai (Holzer, 1998, Lane, 2001, Rosen, 2007) efektyvumą sulygina su produktyvumu, išėigos ir sunaudotų išteklių, tenkančių tai produkcijai sukurti per tam tikrą laikotarpį, santykis.

Mokslininkai (Girdzijauskas ir Jefimovas, 2006, Mackevičius, 2007) veiklos efektyvumo vertinimą skirsto į vidaus aplinkos ir išorės veiksnius bei teigia, kad norint pasiekti gerų rezultatų reikia vertinti abu veiksnius. „Veiklos efektyvumo įvertinimas teikia daug vertingos informacijos apie įmonių veiklos plėtrą. Tinkamai išanalizavus įmonių veiklos efektyvumą lemiančius veiksnius, galima numatyti taktinius ir strateginius planus bei reikiama linkme nukreipti įmonių potencialą siekiant pageidaujamų tikslų.“ (Aniulytė ir kt., 2010)

Veiklos efektyvumas pakankamai išsamiai išanalizuotas užsienio mokslininkų, tokių kaip Sarkis (2000), Jeong'as ir Phillips'as (2001), Scheraga (2003), Kumar ir Harms (2004) Min'as ir Seong'as (2006), Philip (2007), Lozano, Iribarren, Moreira ir Feijo (2008), Saranga (2009), Eller, Medlock ir Econ (2011), ir kiti, kurie taip pat pateikia skirtingus, skirtingoms sritims taikomus, efektyvumo vertinimo metodus.

Mokslinėje literatūroje plačiausiai analizuojami įmonių bei organizacijų veiklos efektyvumas, kurį analizavo Aniulytė ir kt. (2010), Mackevičius (2010), Misiūnas (2010).

Šiuolaikinėje ekonomikoje itin svarbu žinoti, ar organizacija veikia pelningai, ar ne. Šis požiūris taip pat tinkamas ir viešiesiems sprendimams, siekiant sužinoti, ar viešieji sprendimai teikia naudą ekonomikai.

Mackevičius (2010) ir Misiūnas (2010) teigia, kad įmonių veiklos efektyvumą tikslinga vertinti atsižvelgiant į daugelį kriterijų, taip pat ir finansinius. Daškuvienė ir Šakalytė (2006) mano, kad svarbiausia optimizuoti darbo procesus, kad būtų kuo efektyviau panaudoti turimi ištekliai. O nuolatinis procesų efektyvumo didinimas daro didelę įtaką ilgalaikiam stabilumui. Černovas (2009) teigia, kad veiklos efektyvumą galima apibūdinti kaip teigiamo efekto santykį su sąnaudomis, patirtomis tą efektą pasiekti.

Daujotaitė (2011) teigia, kad veiklos rizikos valdymas, ekonomiškumas, efektyvumas ir rezultatyvumas – tai esminiai kriterijai organizacijų išlikimo praktikoje, todėl turi būti nuolat analizuojami ir vertinami, o tai pasiekti galima turint gerai organizuotą ir efektyvią tikrinimo ir vertinimo sistemą, kurios pagalba galima nustatyti silpnas organizacijos veiklas ir valdymo sritis.

Dauguma analizuotų Lietuvos ir užsienio autorių vieningai teigia, kad efektyvumo vertinimas yra būtinas dėl nuolat besikeičiančių rinkos sąlygų, konkurencingumo ir globalizacijos.

Štreimikienė, Šivickas, Dapkus (2007) analizuodami paramos smulkiam ir vidutiniam verslui efektyvumo vertinimo problemas teigė, kad būtina sukurti efektyvumo vertinimo daugiakriterinę metodiką, pagrystą socialinio, ekonominio ir aplinkosauginio poveikio vertinimu.

Demografinių procesų (gimstamumo, mirtingumo, migracijos) valdymas apima galimybes ir tikslus keisti žmonių demografinę elgseną. Siekiant valdyti demografinius procesus yra kuriama gyventojų politika, kuria apibrėžiami vyriausybės ir nevyriausybinėse organizacijų veiksmai, taip tikslingai sprendžiant demografines problemas bei demografinių procesų raidą (Stankūnienė, 2003).

Viešųjų sprendimų priėmimą nagrinėja daugelis mokslo šakų, tačiau skiriasi nagrinėjamos sritys, be to tai yra pakankamai sudėtinga sritis vien dėl daugybės skirtingų veiksnių bei procesų.

Svarbų indėlį vertinant sprendimų priėmimą viešose institucijose bei tobulinant jų priėmimo procesus įdėjo Droras, Lasswellas (1936), Lindblomas, Woodhouzas (1999), Parsonsas (2001), Simonsas (2003), Robbinsas (2003), Stoneas (2004), Laneas (2009), Etzioni (2010) bei kiti. Stoneris (2004) analizavo viešųjų sprendimų priėmimo procesus, Hogwoodas ir Gunnas (1984) išskyrė svarbiausius žingsnius (etapus) priimant sprendimus, Jenkinsas bei Macko analizavo bei akcentavo keletą pagrindinių, jų nuomone svarbiausių, ekonominio efektyvumo vertinimo etapų, Simonsas (2003) išsiskyrė racionalių sprendimų priėmimo viešajame administravime analize, kuri sparčiai paplito ir tapo viena iš dažniausiai taikomų, analizuojamų ir tobulinamų. Lindblomas (1999) kritikavo racionalaus sprendimų priėmimo modelį ir analizavo inkrementalizmo teoriją ir teigė, jog ši teorija turi mažiau politinių aspektų, o labiau akcentuojami sprendimų priėmimo būdai bei metodai. Etzioni (2010) pateikė naują požiūrį į viešųjų sprendimų priėmimą – mišrųjį, skenavimo modelį, kurio pagrindinis principas

paieška ir sprendimų priėmimas. Buškevičiūtė, Raipa (2010) ir teigė, kad politikoje sprendimų priėmimas yra viena iš pagrindinių politinio proceso fazių, kurios parodo kaip formuojama ir kokia kryptimi modeliuojama politika.

Choong (2013) teigia, kad šiandieninėje stipriai besivystančioje visuomenėje, siekiama rasti geriausią būdą įvertinti įvairių rūšių veiklą, įmonės efektyvumo pagerinimui. Hatry (2006) veiklos vertinimą apibrėžia, kaip reguliarių efektyvumo ir rezultatų matavimą. Būtent nuolatinis ir reguliarus veiklos efektyvumo matavimas parodo kokia yra tikroji veiklos situacija ir koks poreikis veiklos tobulinimui turi būti atliekamas.

Visumoje pastebima, kad aptariamos pavienės priemonės, bet apibendrinti ekonominio efektyvumo vertinimo.....

Apibendrinant mokslinės literatūros analizę galima teigti, kad efektyvumo vertinimas atliekamas įvairiose srityse, ypač verslo sektoriuje. Tačiau viešųjų sprendimų ekonominio efektyvumo vertinimo skiriasi nuo privataus sektoriaus efektyvumo vertinimo. Siekiant sužinoti koką naudą duoda vienoki ar kitokie vyriausybės priimami sprendimai, reikia nuolatos atlikti šių sprendimų ekonominio efektyvumo vertinimą. Gimstamumo skatinimo priemonės yra kompleksinės ir sudėtingos įvertinti, tačiau tai reikia atlikti. Gimstamumo skatinimo priemonės yra vienos iš valstybės priimamų sprendimų. Siekiant nustatyti ar gimstamumo programa yra efektyvios ekonomiškai, tikslinga atlikti jų ekonominio efektyvumo vertinimo metodų analizę. Todėl Lietuvos gimstamumo skatinimui numatytos priemonės taipogi turi būti įvertintos ekonomiškai, nes to nėra padaryta.

2. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO ĮVERTINIMO TEORINIAI SPRENDIMAI

Šiame darbe gimstamumo skatinimo programa suprantama kompleksas materialinių ir įstatyminių skatinimo priemonių, kurios nukreiptos į šeimų paskatinimą gimdyti vaikus.

Siekiant išanalizuoti gimstamumo programos ekonominį efektyvumą, tikslinga atlikti, gimstamumo skatinimo programos Lietuvoje bei priemonių skirtų gimstamumo programos įgyvendinimui, apžvalgą bei situacijai vertinti naudojamus efektyvumo metodus. Šioje dalyje apžvelgiama gimstamumo programos situacija Lietuvoje, pateikiami efektyvumo vertinimo metodai bei efektyvumo metodai, skirti gimstamumo programai vertinti.

2.1. Lietuvos demografinės situacijos statistinių duomenų apžvalga

Siekiant įvertinti Lietuvoje įgyvendinamos gimstamumo programos ekonominį efektyvumą, tikslinga išanalizuoti esamą demografinę situaciją Lietuvoje.

Lietuvos gyventojų mažėja nuo 1992 m. Tų metų pradžioje Lietuvoje gyveno 3 706 300 žmonių, 2015 m. pabaigoje – tik 2 890 700 žmonių., t. y. per 24 metus Lietuvos gyventojų sumažėjo gerokai daugiau nei puse milijono – 815 000, arba daugiau nei penktadaliu (22 %). Lietuvos gyventojų skaičius mažėja dėl emigracijos ir neigiamos natūralios gyventojų kaitos. Pastebima, kad jau keletą metų gimstamumo lygis yra gana stabilus, bet pernelyg žemas, kad būtų užtikrinta kartų kaita. Gyventojų skaičiaus mažėjimo rodikliai gerėja, bet tebėra labai dideli, gyventojų amžiaus nuosekliai senėja ir tai lemia labai mažas gimstamumas ir intensyvi emigracija, kurios didžiąją dalį sudaro jaunimas bei darbingo amžiaus gyventojai.

Lietuvos statistikos departamentas prognozuoja, kad 2050 m. žmonės virš 65 metų, palyginus su bendru gyventojų skaičiumi, sudarys 28,4 proc., beveik trečdalį Lietuvos gyventojų (2014 m. šis dydis buvo 18,4 proc.). Jeigu dabar vienam pensininkui tenka 3,6 darbingo žmogaus, tai 2050 m. prognozuojamas tik 1,5 – dėl šios tendencijos susidarys nepakeliamas spaudimas pensijų, sveikatos apsaugos bei socialinės gerovės sistemoms, o ekonomikos augimas ir mokesčių sistema patirs neigiamą poveikį.

Gimstamumo ir mirtingumo situaciją analizuojant absoliučiais skaičiais galima matyti, kad nuo šio šimtmečio pradžios kasmet Lietuvoje gimsta apie 30 tūkst. kūdikių, miršta apie 40 tūkst. Žmonių, Tai reiškia, kad vidutiniškai kiekvienas metais Lietuvos gyventojų skaičius dėl natūralios kaitos mažėja 11,6 tūkst. 2015 m. jis sumažėjo 9,8 tūkst. žmonių. Pastaraisiais metais pagal šiuos rodiklius situacija neblogėja ir net pozityvėja, tačiau stabilizacija vyksta esant prastai situacijai, išliekant pernelyg žemam gimstamumui ir pernelyg aukštiems ir toliau svyruojantiems mirtingumo rodikliams.

Lietuvos demografinę situaciją lemia du pagrindiniai veiksniai – emigracija ir mažas gimstamumas, ko pasekoje didėja senstanti visuomenė ir tai yra viena opiausių šalies problemų. Pensijinio amžiaus gyventojai, 2016 m. pradžioje Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, sudaro 22,32% šalies gyventojų, o vaikai iki 15 m. amžiaus tik 15,7%. Išsivysčiusiose šalyse priimta nuostata, kad suminio gimstamumo rodiklio (vaikų skaičius, kuriuos pagimdo moteris) riba, užtikrinanti gyventojų kaitą, yra 2,1, jei rodiklis žemesnis, kaita neužtikrinama (Garlauskaitė, Zabaraukaitė, 2015). Lietuvoje 2014 m. suminis gimstamumo rodiklis buvo 1,63 (žr. 1 lentelę), 2001 – 2005 m. šis rodiklis buvo dar žemesnis ir siekė 1,3, tačiau jau apie dešimt metų šis rodiklis nors ir minimaliai, bet didėja (Statistikos departamentas, 2016). Lietuvoje vidutiniškai per metus gimsta apie 30760 kūdikių. Žymiai padidėjęs gimstamumas buvo 2008 m. iki 31536 bei 2009 m. iki 32165 (žr. 1 lentelę), tai galima sieti su tuo metu įsigaliojusia palankia motinystės (tėvystės) pašalpų programa. 2015 m. gimstamumas tai pat padidėjęs iki 31475 ir tai galima sieti su ekonominės krizės pabaiga bei gyvenimo kokybės gerėjimu. Bendrieji gimstamumo rodikliai (gimusieji tenkantys 1000 gyventojų) šiek tiek skiriasi, didžiausias, net 10,8 registruotas 2015 m., tačiau šį rodiklį taip pat galima vertinti dviprasmiškai, nes dėl žymiai padidėjusios emigracijos ir to pasekoje, sumažėjus gyventojų skaičiui, daugiau gimusiųjų tenka 1000 gyventojų. Nežiūrint kai kurių gerėjimo požymių, Lietuvos demografinė situacija išlieka labai sudėtinga. Nors gimstamumo situacija palengva gerėja ir yra ES vidurkio lygio, tačiau jis vis dar labai žemas.

1 lentelė. Lietuvos demografinės situacijos statistiniai duomenys (sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2016)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Suminis gimstamumo rodiklis			1,5	1,5	1,55	1,6	1,59	1,63	1,7
Gimstamumas (asmenys)	30020	31536	32165	30676	30268	30459	29885	30369	31475
Emigracija (asmenys)	30383	25750	38500	83157	53863	41100	38818	36621	44533
Bendrasis gimstamumo rodiklis (1000 gyventojų)	9,3	9,9	10,2	9,9	10	10,2	10,1	10,3	10,8
Bendrasis natūralios gyventojų kaitos rodiklis (1000 gyventojų)	-4,8	-3,8	-3,1	-3,7	-3,6	-3,5	-3,9	-3,4	-3,6

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis žymus emigrantų suaktyvėjimas buvo 2004, 2005 m. kai įstojus į Europos Sąjungą atsivėrę sienos, suteikė žmonėms galimybę laisvai keliauti Europos šalyse. Didžiausias emigrantų srautas buvo 2010 m. (žr. 1 lentelę) kai išvyko net 83157 gyventojai, 2015 m. emigravo 44533 gyventojai, imigrantų judėjimas daugelį metų buvo pastovus apie 6800 gyventojų per metus, tačiau žymiai padidėjo nuo 2011 metų 15685 gyventojų iki 2015 metais 22130 gyventojų per

metus. Tačiau migracijos saldo Lietuvoje vis tiek lieka neigiamas 2015 m. -7,7. 2012 – 2015 m. viso emigravo 161000 gyventojų, iš jų net 61 000 20-29 metų jaunimas, t.y. 37,89 proc. jaunimo, kuris turi didžiausią inovacinį darbo potencialą bei palankiausią amžių kurti šeimas ir gimdyti vaikus.

Apibendrinant 2.1 skyrelį galima teigti, kad demografinė situacija Lietuvoje yra sudėtinga, nuolat didėjantys emigracijos srautai, šiek tiek gerėjantis, tačiau didelis nedarbo lygis, nepakankamas gimstamumas neužtikrina reikiamos natūralios gyventojų kaitos. Šie požymiai rodo, kad reikalingos priemonės gimstamumui Lietuvoje didinti, o siekiant smulkiau išanalizuoti situaciją, tikslinga atlikti gimstamumo programos Lietuvoje analizę.

2.2. Gimstamumo programos Lietuvoje apžvalga

Lietuvoje vieningos ir vientisos gimstamumo skatinimo programos nėra, tačiau įgyvendinamos įvairios įstatyminės, materialinės gimstamumą skatinančios priemonės. Taigi galima teigti, kad Lietuvos gimstamumo skatinimo programa - tai įvairių gimstamumo skatinimo priemonių paketas.

Siekiant išanalizuoti kaip gimstamumo didinimo priemonės įtakoja gimstamumą, reikia išanalizuoti konkrečią šalyje esančią situaciją, nes tik turint esamos situacijos analizę, galima iširti kokį efektą ji sukuria. Šiam tikslui pasiekti analizuojama 2007-2016 m. Lietuvos gimstamumo didinimui naudojamų priemonių situacija.

Daugelyje išsivysčiusių šalių, tame tarpe ir Lietuvoje, fiksuojamas gimstamumo mažėjimas, todėl valstybės vis daugiau dėmesio skiria šeimai palankios aplinkos kūrimui, tikintis pagerinti sąlygas derinti profesinę veiklą ir vaikų auginimą bei paskatinti moteris daugiau dalyvauti darbo rinkoje. Šeimai palanki politika – tai priemonės, suteikiančios galimybę darbuotojams, auginantiems vaikus, derinti šeimos priežiūros rūpesčius su karjera (Jančaitytė, 2006).

Lietuva palyginus su kitomis Europos valstybėmis vertinama kaip priežiūros pariteto modelio valstybė, kai vyrauja tradiciniai lyčių vaidmenys vaikų ir namų priežiūros klausimu, tačiau valstybė pripažįsta ir dosniai kompensuoja moterų priežiūros darbą skirdama motinystės (tėvystės) išmokas. Šis modelis socialine politika panašus į vyro – šeimos maitintojo modelį, tačiau esminis skirtumas yra, kad motinų priežiūros darbas kompensuojamas skiriant nemažas išmokas. (Šarlauskas ir Telešienė, 2014).

Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje valstybei yra nustatyta pareiga įgyvendinti efektyvią šeimos politiką, kuri tinkamai ir veiksmingai saugotų ir remtų šeimą, užtikrintų palankias sąlygas auginti vaikus ir juos auklėti. Pirmiausiai tokia pareiga valstybei yra nustatyta Lietuvos pagrindiniame įstatyme – Konstitucijoje, kurios 38 straipsnyje nurodoma, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“ Taigi jau pačiame pagrindiniame įstatyme valstybei yra numatyta pareiga globoti šeimą kaip svarbią visai visuomenei vertybę.

Lietuvoje gimstamumo rodikliai yra vieni žemiausių Europoje, sparčiai vystosi modernaus šeimos modelio bruožai: mažėja santuokų skaičius, mažėja gimstamumas, tuokiamasi vyresniame amžiuje, gimdymas atidedamas vyresniam amžiui, daugėja nesantuokinių vaikų, šeimoje neplanuojami arba planuojamas tik vienas vaikas, dėl sudėtingos ir nepalankios finansinės situacijos. Kaip teigia Maslauskaitė (2005), apsisprendimo dėl vaikų modelis Lietuvoje panašus esančius Pietų Europos šalyse, kai atsisakymas gimdyti moterims tampa priemone pagerinti savo ateitį, vengti galimų rizikų. Kita vertus vaiko priežiūros atostogų sąlygos Lietuvoje pakankamai geros, o nėštumo ir motinystės vienos ilgiausių, lyginant su kitomis Europos šalimis.

Siekiant kompleksiskai reformuoti valstybinių pašalpų šeimoms sistemą bei garantuoti socialinį saugumą visoms vaikų auginančioms šeimoms, 2004 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas, kuriuo pertvarkyta šeimos pašalpa už vaikus iki 3 metų bei pašalpa šeimoms auginančioms 3 ir daugiau vaikų, numatant remti kiekvieną šeimoje auginamą vaiką iki pilnametystės.

Dėmesį daugiavaikėms šeimoms vyriausybė parodė 2005 metų sausio 1 dieną priėmusi įstatymą, kad teisę gauti Lietuvos Respublikos antrojo laipsnio valstybinę pensiją turi Lietuvos Respublikos pilietės motinos, pagimdžiusios, išauginusios ir gerai išauklėjusios 7 ir daugiau vaikų.

2006 m. atsiradusi tėvystės pašalpa ir galimybė pasiimti tėvystės atostogas atspindi valstybės dėmesį tėvo vaidmens šeimoje stiprinimo problemai.

2006m. gruodžio 19 d. priimtas Vaikų išlaikymo fondo įstatymas (Žin: 2006-12-30 Nr.144-5464), kurio paskirtis – užtikrinti vaiko teisę į socialinę apsaugą ir garantuoti valstybės įsipareigojimą esant šiame įstatyme nustatytiems pagrindams suteikti vaikui nustatyto dydžio išlaikymą. Kartu valstybė įgyja teisę reikalauti, kad asmenys, privalantys išlaikyti vaiką, sugrąžintų valstybei jos išmokėtas vaiko išlaikymo lėšas. Šiuo įstatymu yra steigiamas Vaikų išlaikymo fondas, nustatoma jo paskirtis ir administravimas. Šis įstatymas nustato valstybės skiriamų nustatyto dydžio lėšų vaikui išlaikyti mokėjimo pagrindus.

Taip pat svarbų vaidmenį teikiant pagalbą šeimai vaidina socialinių paslaugų įstatymas (2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493), kuris apibrėžia socialinių paslaugų sampratą, tikslus ir rūšis, reglamentuoja socialinių paslaugų valdymą, skyrimą ir teikimą, socialinės globos įstaigų licencijavimą, finansavimą, mokėjimą už socialines paslaugas bei ginčų, susijusių su socialinėmis paslaugomis, nagrinėjimą. Tačiau šis įstatymas nepalieka laisvės šeimų poreikiams tenkinti, atsižvelgiant į individualias komplikotas šeimų situacijas.

Lietuvos Respublikos Seimas 2008 m. birželio 3 d. priėmė nutarimą dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo, kur teigiama, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas. Šioje koncepcijoje išskirtos demografinės problemos, tokios kaip mažas santuokų skaičius, tuokiamasi vyresniame amžiuje, dažnos ištuokos, gyvenimas nesusituokus, mažas gimstamumas, mažėjantis vaikų skaičius, gimdymas vyresniame amžiuje, senstanti visuomenė, bei numatomas pagrindinis prioritetasis –

kurti šeimai palankią aplinką, bei numatytos veiklos kryptys ir uždaviniai šioms problemoms spręsti. Darbe pateikiami pagrindiniai LR šeimos politikos koncepcijos uždaviniai, įtakoiantys gimstamumo skatinimą:

- formuoti užimtumo politiką, orientuotą į sąlygų dalyvauti darbo rinkoje sudarymą ir emigracijos srautų mažinimą, siekiant užtikrinti šeimų ekonominę ir socialinę saugumą;
- sudaryti palankias sąlygas derinti profesinį užimtumą, mokymąsi ir šeimos gyvenimą; kurti lanksčias užimtumo formas;
- plėtoti vaiko priežiūros atostogų sistemą, kuri garantuotų galimybę lanksčiai jomis naudotis abiem tėvams, kartu jiems išliekant darbo rinkoje, sudaryti palankias sąlygas įsidarbinti pasibaigus vaiko priežiūros atostogoms, sudarant galimybę atnaujinti profesines žinias ar persikvalifikuoti;
- prie akademinėlių miestelių steigti studentų šeimų vaikams skirtus vaikų dienos centrus, kuriuose vaikai būtų prižiūrimi tėvų paskaitų metu;
- didinti valstybės paramą įsigyjant būstą šeimoms, auginančioms vaikus, ypač gausioms šeimoms;
- didinti neapmokestinamųjų pajamų dydį šeimoms, auginančioms vaikus ir prižiūrinčioms senus ir neįgalius šeimos narius;
- palankiomis sąlygomis teikti vaikų ir kitų šeimos narių priežiūros paslaugas (ikimokyklinio ugdymo įstaigų, pailgintų dienos grupių, auklių tarnybų ar privačių darželių kūrimas ar veiklos plėtojimas, senelius ar neįgalius asmenis namuose lankančių priežiūros darbuotojų paslaugų tinklo išplėtimas), taip užtikrinant galimybę lanksčiai derinti darbą ir šeimos pareigas.

Siekiant užtikrinti šeimos politikos įgyvendinimą, koordinavimas priskiriamas Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoms, tačiau šios koncepcijos, kaip programinio dokumento įgyvendinimui reikalingi įpareigojantys teisės aktai.

Motinytės įstatymas 2008 m., kuriame vaiko priežiūros atostogos buvo prailgintos iki kol vaikui sueis dveji metai pirmaisiais metais mokant 100 proc. darbo užmokesčio dydžio pašalpą, o antraisiais 85 proc. darbo užmokesčio dydžio pašalpą. Gimus dviems ir daugiau vaikų, pašalpos buvo didinamos du ir daugiau kartų, atsižvelgiant į gimusių vaikų skaičių. Remiantis šia pataisa, motinytės (tėvystės) pašalpa buvo skaičiuojama pagal paskutinių 6 mėn. gautą darbo užmokestį. Tokia pašalpos skaičiavimo tvarka sudarė galimybes sukčiauti fiktyviai didinant darbo užmokestį, kad būtų apskaičiuota kuo didesnė motinytės (tėvystės) išmoka. Šie pakeitimai įtakojo gimstamumą Lietuvoje, 2009 m. jis buvo didžiausias.

Įvertinus teisinius dokumentus galima susisteminti priemonės skirtas gimstamumui skatinti Lietuvoje:

- pašalpos gaunamos gimus vaikui, kurios priklauso kiekvienam gimusiam vaikui, siekia apie 444 EUR, priklausomai nuo savivaldybės, kurioje gimė. Pašalpos mokėtojas savivaldybė;
- motinystės pašalpa, kurią gauna mama (nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu) ir mokamas vidutinis paskaičiuotas darbo užmokestis už 128 dienas. Pašalpos mokėtojas Valstybinio socialinio draudimo fondas;
- motinystės (tėvystės) pašalpa. Mokama pasirinktinai už vienus vaiko metus 100 proc. gaunamo darbo užmokesčio arba už pirmus vaiko metus 70 proc., iki kol vaikui sueis du metai 40 proc. vidutinio darbo užmokesčio, suteikiant galimybę antrais vaiko auginimo metais grįžti į darbo rinką. Pašalpos mokėtojas Valstybinio socialinio draudimo fondas;
- tėvystės pašalpa iki kol vaikui sueis 1 mėnesis, 100 proc. gaunamo darbo užmokesčio. Pašalpos mokėtojas Valstybinio socialinio draudimo fondas;
- išmoka vaikui iki 2 metų, arba iki 18 metų, priklausomai nuo susidariusios situacijos, kuri mokama, mažas pajamas gaunančioms šeimoms, 0,75 bazinio socialinio išmokų dydžio.

Aprašytos pašalpos mokamos iš savivaldybių arba Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetų, taigi galima teigti, kad visas su vaiko auginimo atostogas apmoka valstybė, užsikraudama pakankamai didelę finansinę naštą.

Dėl 2008 m. priimtų pakeitimų bei atsiradusių nišų sukčiavimui, siekiant sugriežtinti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidų kontrolę ir greičiau pasiekti Vyriausybės užsibrėžtą tikslą, po ekonominės krizės įstatymas buvo dar kartą pakoreguotas. 2011 m. įgyvendinti šios srities pakeitimai, aktualioje LR ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo redakcijoje nustatyta, kad motinystės (tėvystės) pašalpa skaičiuojama pagal 12 mėn. darbo užmokestį. Motinystės (tėvystės) atostogų trukmė lieka 2 metai, tačiau tėvams paliekama galimybė rinktis. Jei asmuo pasirenka atostogas 1 metus, jam mokama 100 proc. buvusio darbo užmokesčio pašalpa. Jei atostogų trukmė pasirenkama 2 metai, pirmuosius metus mokama yra 70 proc., o kol vaikui sueis dveji metai – 40 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Tėvai taip pat turi teisę rinktis, bet kuriuo metu bendru šeimos nutarimu, apsieisti motinystės (tėvystės) pašalpos gavėjams, t. y. vietoj motinos išmoką gali gauti ir tėvas bei atvirkščiai. Tačiau neliko privilegijos gauti kelis kartus didesnę išmoką gimus iškart dviems ir daugiau vaikų, taip pat sumažinti maksimalūs išmokų dydžiai. Taikant naująjį reglamentą, skatinamas tėvų ankstesnis grįžimas į darbo rinką, ypač daug dėmesio skiriant moterų skatinimui įsitraukti į visuomeninį gyvenimą. Kanopienė (2005) teigia, kad per pastaruosius keliasdešimt metų moterų aktyvumas darbo rinkoje žymiai padidėjo, moterys įsiliejo į švietimą, politiką ir kitas socialinio gyvenimo sritis. Tačiau galima manyti, kad šie pakeitimai buvo priimti, tik siekiant subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, nes išanalizavus ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymosi sąlygų tyrimą pristatytą 2013 m., kuriame teigiama, kad nėra tikslinga skatinti

vaikų iki dviejų metų amžiaus grupės lankomumo didinimą, kadangi, anot jų, dažniausiai tokio amžiaus vaikais rūpinasi šeima. Galima teigti, kad šis teiginys nesutampa su motinystės (tėvystės) įstatymo pakeitimais, kuriuose numatoma galimybė antraisiais vaiko priežiūros atostogų metais grįžti į darbo rinką bei derinti darbą su įsipareigojimais šeimai.

Europos sąjunga, tame tarpe ir Lietuva, yra išsikėlusį tikslą stiprinti šeimą. Europos Komisijos išvadoje dėl iššūkių Europai 2030 metais nurodoma, kad demografijos krizės akivaizdoje šeimos politikos būtinybė tampa akivaizdi. Dokumente nurodoma, jog „visų pirma turėtų būti įgyvendinama šeimai palanki politika, kuria siekiama stabilizuoti ar padidinti gimstamumo lygį.“ Lietuvos strategijoje 2030 metams „Lietuva 2030“ raginama stiprinti šeimos institutą, kuriant šeimai palankią aplinką: plėsti kompleksinių paslaugų ir infrastruktūros šeimai sistemą, sudaryti palankias sąlygas šeimos prokreacinės funkcijos įgyvendinimui, formuoti teigiamą visuomenės požiūrį į šeimą. Sudaryti palankias sąlygas derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus: užtikrinti vaikų priežiūros ikimokyklinių įstaigų prieinamumą, išplėtoti popamokinio užimtumo ir bendruomenės centrų veiklą, sudaryti galimybes pasirinkti lankstų darbo grafiką.

Nacionalinės strategijos veiksmų plane gerovei užtikrinti 2014 numatoma, kad „Lietuvos nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės srityje įgyvendinimo veiksmų plane (2014-2015) bus siekiama, veiksmais padidinti jaunimo ir pagyvenusių žmonių užimtumą, sudaryti geresnes sąlygas šeimos nariams derinti profesinę veiklą ir šeimos pareigas, sukurti geresnės kokybės ir lengviau prieinamos vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugos, skatinama pagalbos šeimai sistemos kūrimas, valstybės, savivaldybių ir visuomenės bendradarbiavimas šeimos gerovės srityje, taip prisidedant prie šeimų stiprinimo ir visaverčio jų funkcionavimo užtikrinimo.“ Šiems tikslams pasiekti numatyti šie veiksmai:

- plėtoti nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūrą neįgaliems asmenims, neįgaliems ir sutrikusio intelekto vaikams, pagyvenusiems asmenims, socialinės rizikos asmenims ir jų šeimoms;
- konsultuoti įmonių vadovus ir skatinti juos būti socialiai atsakingus, taikant savo darbovietėse lanksčias darbo sąlygas senyvo amžiaus žmonėms ir šeimoms, auginančioms vaikus;
- steigti pailgintos dienos grupes bendrojo ugdymo mokyklose ir ikimokyklinio ugdymo įstaigose;
- plėtoti psichologinių paslaugų šeimoms tinklą, gerinant paslaugų prieinamumą;
- pateikti pasiūlymus dėl išmokos vaikui mokėjimo tobulinimo, įvertinant galimybę mokėti išmoką vaikui nevertinant šeimos pajamų;
- finansuoti nevyriausybinę organizacijų, dirbančių šeimos gerovės srityje, veiklos projektus;

- viešinti Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės srityje veiklas;
- kompleksiskai plėtoti paslaugas šeimai bendruomenėje, gerinant paslaugų kokybę ir prieinamumą;
- skatinti vaikų dienos centrų plėtrą bendruomenėse, gerinant paslaugų prieinamumą;

Atsižvelgus į kritinę demografinę šalies situaciją bei ES svarstymų grupės įžvalgas apie šias neigiamas tendencijas buvo parengtas ir 2016 m. gegužės 12 d. priimtas Šeimos stiprinimo įstatymas, taip prisidedant prie gimstamumo problemos sprendimo numatant šeimos stiprinimo kryptis, skirtas sumažinti demografinės krizės ir šeimų irimo nešamą didelį emocinį, socialinį ir finansinį nuostolį:

- materialinio saugumo užtikrinimas – valstybė, siekdama sudaryti galimybę šeimoms gauti pakankamas pajamas, plėtoja lanksčias užimtumo formas, padedančias derinti profesinius interesus su šeiminiėmis pareigomis, sudaro palankias sąlygas šeimos verslui, formuoja šeimoms palankią mokestinę ir socialinio draudimo sistemas, esant nepakankamoms pragyvenimui pajamoms, teikia paramą;
- apsirūpinimas būstu ir palanki šeimai gyvenamoji aplinka – valstybė, siekdama paskatinti jaunimo apsisprendimą kurti šeimą ir šeimų apsisprendimą auginti vaikus, kuria šeimai palankią gyvenamąją aplinką ir sudaro palankias sąlygas būsto nuomai ar pirmojo būsto įsigijimui;
- paslaugų kokybės užtikrinimas, tyrimai, stebėseną ir vertinimas – valstybė imasi priemonių, kad būtų užtikrinta teikiamų paslaugų kokybė, atliekami pagrįsti bei patikimi tyrimai, stebima šeimos gyvenimo kokybės bei demografinių duomenų kitimo dinamika, vykdoma nuolatinė šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo stebėseną bei vertinimas.

Lietuvoje šeimos, auginančios vaikus, susiduria su nepakankamai išvystyta vaikų ugdymo paslaugų sistema. Tėvai pasigenda ikimokyklinio ugdymo įstaigų įvairovės: privačių, savaitinių darželių, darželių, dirbančių pagal netradicines programas, turinčių specializuotas grupes ir kt. Jaučiamas papildomo ugdymo, specializuotos pagalbos, paslaugų trūkumas (mokymas menų, kalbos, užsiėmimai vaikams su negalia, slaugos paslaugų, šeimų konsultavimo ar pan.). Ikimokyklinių institucijų tinklo plėtra yra labai netolygi teritoriniu požiūriu. Ikimokyklinių įstaigų tinklas labiausiai išvystytas didžiuosiuose miestuose, o mažuose miesteliuose ar kaimuose šis tinklas labai skurdus. Silpna vieta lieka kitų (nekalbant apie ikimokyklinines institucijas) vaikų priežiūros paslaugų pasiūla. Tai yra svarbi problema ne tik pilnaverčiam vaikų ugdymui, ypač priešmokyklinio amžiaus, bet ir rimta kliūtis abiem tėvams įsijungiant į profesinę veiklą ir sprendžiant šeimos ekonomines bei savarankiškumo užtikrinimo problemas.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 31 straipsnio nuostata įtvirtinta kiekvieno vaiko teisė į

poilsį ir laisvalaikį, teisė dalyvauti jo amžių atitinkančioje kultūrinėje, visuomeninėje veikloje ir pan. Tačiau, Lietuvoje šia teise gali pasinaudoti ne visi vaikai. Nepakankamai išvystas vaikų ir jaunimo užimtumas. Trūksta vaikų ir jaunimo užimtumo programų bei konkrečių paslaugų, dienos centrų, kitų vaikų papildomo ugdymo įstaigų; neišspręstos vaikų ir jaunimo vasaros poilsio ir užimtumo problemos. Mokesčiai už papildomo ugdymo paslaugas mokyklose ar kitose institucijose daliai šeimų yra per sunki našta.

Lietuvoje nėra vienos institucijos, kuri koordinuotų šeimos politikos įgyvendinimą. Šeima rūpinasi penkios institucijos: Švietimo ir mokslo, Aplinkos apsaugos, Finansų, Socialinės apsaugos ir darbo, bei Vidaus reikalų ministerijos. Minėtos institucijos skirtingai plėtodamos joms pavestas sritis, lemia netolygų ir ne visada nuoseklų šeimos politikos sistemos funkcionavimą. Šeimos politikos priemonės gali padėti gerinti šeimos gyvenimą, daryti jį patogesnį. Socialinės šeimos politikos užduotis – kovoti su socialinės rizikos veiksniais, tačiau kaip byloja šiuo metu esama Lietuvos demografinė ir socialinė padėtis Lietuvoje šeši iš dešimties t.y. 60 proc. - Lietuvos gyventojų yra nepatenkinti tuo, kaip Lietuvoje veikia demokratija.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje šeimos teisinė bazė yra nukreipta į motinystės skatinimą kūdikystės ir ankstyvuojų vaikystės laikotarpiu, bet nesudaromos sąlygos kurti šeimas, užtikrinti būsto problemos sprendimą, gauti socioekonominę paramą šeimoms auginančioms paauglius. Lietuvoje nėra bendros šeimos politika besirūpinančios institucijos. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų priežiūros sąlygose neatsižvelgiama į motinystės (tėvystės) prioritetus. Nuo 2011 m. galiojančiu motinystės (tėvystės) išmokų reglamentavimu sumažintos šios rūšies išmokos ir įtvirtinta teisė vienam iš tėvų pasirinkti iki vienerių metų gauti 100 proc. arba 70 proc. iki vienerių metų ir 40 proc. už antruosius vaiko gimimo metus su teise antraisiais metais be apribojimų grįžti į darbo rinką.

2.3. Ekonominio efektyvumo vertinimo metodai

Efektyvumo samprata dažniausiai vertinama kaip veiklos veiksmingumas ir rezultatyvumas, pasiektas rezultatas sunaudotų išteklių atžvilgiu. Sparčiai vystantis ekonomikai, inovacijoms, didėjant techniniams ir finansiniams pajėgumams, viena iš aktualiausių sričių tampa ekonominis efektyvumas ir jo vertinimas, kuris siejamas su makroekonominiais rezultatais. Ekonominis efektyvumas apibūdina, produktų ir paslaugų kokybę sunaudojant minimalius išteklius.

Veiklos ekonominiai rezultatai pasiekiami, optimaliai organizuojant darbo objektų, darbo priemonių ir darbo subjektų sąveiką. Kuo optimaliau šie ištekliai naudojami, tuo sparčiau, kokybiškiau ir su mažiausiomis sąnaudomis pagaminama produkcija. Išskiriami efektyvumą apibūdinantys tipai (Lukaševičius, Martinkus ir Piktis, 2005):

- technologinis (techninis), kai gamyba laikoma technologiškai efektyvi, jeigu pagal tą pačią gamybos technologiją toks pats produkcijos kiekis pagaminamas mažesnėmis sąnaudomis;
- ekonominis, kai geresnių rezultatų pasiekama mažesnėmis sąnaudomis;
- alokacinis arba pasiskirstymo, tai tinkamiausio prekių derinio gaminimas mažiausiais kaštais arba optimaliai paskirsčius ekonominius išteklius arba naudojamas geriausias turimų išteklių derinys;
- ekologinis, tai optimalus visų technologinių procesų suderinimas, panaudojant naujausius technologinius įrenginius ir ekologiškai švarias technologijas.

Analizuojant literatūrą randama gausybė veiklos efektyvumo vertinimo metodų ir kriterijų, tačiau ne visi metodai yra universalūs ir dažnai tenka atsirinkti būtent tuos metodus, kurie tinka konkrečiai organizacijai, taigi pirminis uždavinys siekiant sužinoti organizacijos efektyvumą ir būdus jam gerinti – organizacijos pažinimas, objekto vizijos, strategijos bei tikslo apžvalga. Išanalizavus pagrindinius organizacijos siekius, tikslinga išanalizuoti efektyvumo vertinimo metodus, kad būtų pasirinktas organizacijai tinkamiausias ir priimtinausias efektyvumo vertinimo metodas. Veiklos efektyvumą ir ekonominių tikslų įgyvendinimą apibūdina ekonominiai bei finansiniai rodikliai.

Rodikliai – tai iš ataskaitų duomenų paskaičiuotos, kokybinius rezultatus apibūdinančios reikšmės. Jų pagrindu vertinami veiklos rezultatai bei rezervai veiklai efektyvinti. Tačiau rodikliai gali būti reikšmingi tik lyginant juos su ankstesniais tos pačios organizacijos rodikliais (Rutkauskas, 2002). Siekiant išanalizuoti veiklos efektyvumą bei numatyti tolesnius tikslus, tikslinga lyginti kelerių metų veiklos rezultatus tarpusavyje.

Veiklos vertinimo rodikliai yra skirstomi į penkias grupes:

- efektyvumo rodikliai;
- likvidumo rodikliai (mokumo rodikliai);
- finansinio sverto rodikliai;
- pelningumo rodikliai;
- investicijų grąžos rodikliai.

Efektyvumo rodikliai parodo, kaip efektyviai vykdoma veikla, o jei kalbėtume apie įmones kaip efektyviai kompanija valdo savo turtą ir įsipareigojimus. Dažnai veiklos efektyvumo rodikliai išskiriami, kaip atskira grupė, bet dažniausiai analizuojami kartu su pelningumo, mokumo ir kitais rodikliais. Buckiūnienė (2002) teigia, kad efektyvumo rodikliai suteikia galimybę palyginti investicijas ir apimties rodiklius, todėl veiklos efektyvumo rodiklius skirsto į tris grupes:

- išlaidų lygio rodikliai;
- trumpalaikio turto apyvartumo rodikliai;
- ilgalaikio turto apyvartumo rodikliai.

Įmonės mokumas arba likvidumas parodo, kaip organizacijai sekasi vykdyti savo įsipareigojimus, t. y. ar kompanijai pakaks pinigų grąžinti paskolas ir palūkanas. Naudojant likvidumo rodiklius, galima įvertinti ar organizacijai negresia bankrotas. Net ir pelningai veikianti organizacija gali bankrotuoti, jeigu ji pristigs apyvartinių lėšų ir nesugebės grąžinti skolų. Išskiriami trys pagrindiniai likvidumo rodikliai:

- skubaus padengimo koeficientas, kuris parodo ar organizacija galėtų atsiskaityti su kreditoriais kelių mėnesių laikotarpyje;
- bendrasis padengimo koeficientas, kuris parodo ar organizacija sugebės atsiskaityti su kreditoriais vienerių metų bėgyje;
- pinigų padengimo koeficientas, kuris parodo organizacijos gebėjimus apmokėti palūkanas iš pagrindinės veiklos gautomis pajamomis.

Skirtinguose sektoriuose veikiančių organizacijų likvidumo rodikliai gali ženkliai skirtis, todėl negalima vertinti skirtinguose sektoriuose veikiančių kompanijų.

Pelningumo rodiklis – vienas svarbiausių rodiklių. Pelnas – pagrindinis verslo tikslas. Šis rodiklis apibūdina turto panaudojimo efektyvumą. Kuo didesnė rodiklio reikšmė, tuo pelningiau naudojamas turtas. Pelningumo rodikliai dažnai naudojami efektyvumui vertinti, nes geriau parodo veiklos efektyvumą nei absoliuti pelno suma.

Analizuojant pelną bei vertinant kitų rodiklių pelningumą naudojama balanso ir pelno (nuostolio) ataskaitų duomenimis. Išskiriami trys pagrindinės pelningumo rodiklių grupės:

- pardavimų pelningumo rodikliai;
- turto pelningumo rodikliai;
- kapitalo pelningumo rodikliai.

Ganėtinais didelis dėmesys skiriamas pardavimų pelningumo rodikliui, kuris atspindi gamybinės veiklos sąnaudų efektyvumą.

Svarbiausias įmonės veiklos efektyvumą apibūdinantis kriterijus ir pelningumo analizės atraminis taškas yra grynas pelnas, kuriuo remiantis skaičiuojami pagrindiniai santykiniai rodikliai, parodantys, kokia kaina yra gaunamas pelnas. Laisvos konkurencinės rinkos sąlygomis visos įmonės, neatsižvelgiant į jų dydį, rūšį ir veiklos sritį, suinteresuotos didinti pelną. Pelno reikia įmonės finansiniam pajėgumui palaikyti, veiklos plėtrai ir tęstinumui užtikrinti. Verslininkas turėtų žinoti ne tik lengvai pasiekiamus pelno gavimo būdus, bet ir paanalizuoti savo grynojo pelno formavimą ir jo didinimo, stabilizavimo veiksnius.

Bendrasis pelningumas stabilizuojasi esant tokioms sąlygoms:

- silpna konkurencija, neverčianti mažinti kainų;

- tokia kainų politika, kuri siekia išlaikyti bendrąjį pelną taikant prekybines nuolaidas, leidžiant turėti nuostolių, derantis dėl kainų ir apskritai darant sprendimus, kurie tiesiogiai veikia kainas;
- esant įvairiam gaminių asortimentui, skirtingų prekių pardavimų individualus pelningumas užtikrina planuotą įmonės bendrąjį pelningumą;
- individualus gaminių pelningumas, atsižvelgiant į skirtingus pirkėjų sluoksnius, pasiekia planuotą vidutinį įmonės bendrąjį pelningumą;
- sąnaudos gamybai, įskaitant medžiagas, tiesiogines darbo sąnaudas, kitas gamybos pridėtines išlaidas, atitinka planuotą santykį su gaminių kiekiu;
- sunaudotų medžiagų savikaina ir atsargos atitinka sąmatą.

Investicijų grąža - tai svarbiausias rodiklis, parodantis kaip efektyviai kompanija naudoja savo turtą pelnui uždirbti. Yra daugybė skirtingų investicinės grąžos skaičiavimo metodų, tačiau populiariausi yra du:

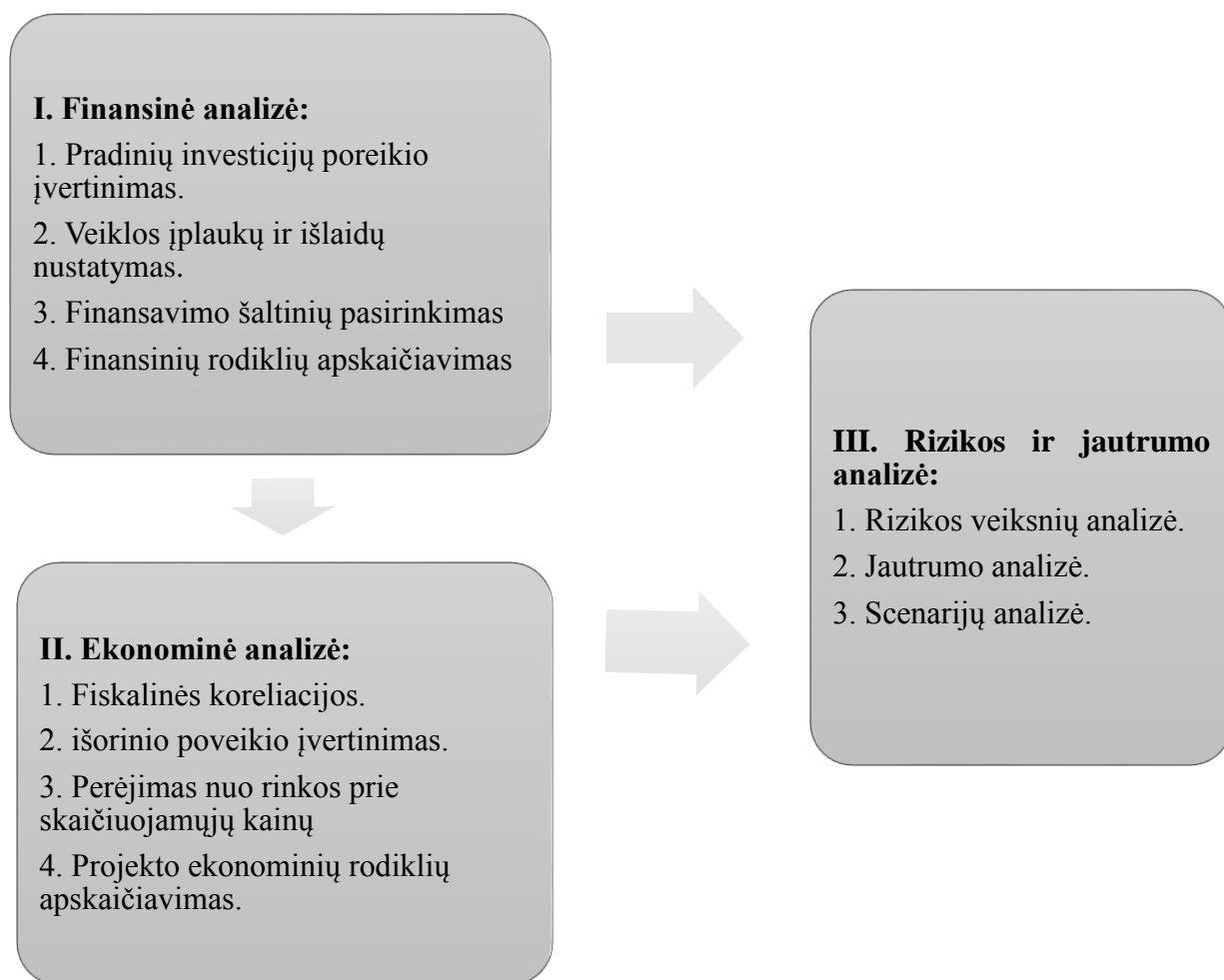
- turto grąža (ROA) yra vienas pagrindinių organizacijos efektyvumo vertinimo rodiklių., kuris parodo, kaip efektyviai kompanija panaudoja savo turtą pelnui uždirbti. Šis rodiklis leidžia palyginti skirtingo dydžio kompanijų veiklos efektyvumą.;
- nuosavo kapitalo grąža (ROE) parodo kiek naudos atneša organizacijos savininkams, parodo kiek uždirba kiekvienas į verslą investuotas nuosavo kapitalo euras.

Investicijų grąža parodo kaip efektyviai naudojamas turtas uždirbti pajamoms. Skaičiuojant investicijų grąža duomenis naudoti reikia pelno (nuostolio) ataskaitoje ir įmonės balanse.

Kaštų naudos analizė – sisteminis kiekybinis vertinimo metodas, leidžiantis nustatyti ir įvertinti ilgalaikius finansinius, ekonominius bei socialinius projektų padarinius – naudą ir žalą. Pagrindinis šios analizės tikslas – parodyti projekto finansinę ir socialinę naudą, palyginti su investicijomis, kartu įvertinti įgyvendinimo riziką. Socialinė projekto įgyvendinimo nauda pasireiškia teigiamu ekonominiu, socialiniu, aplinkosauginiu poveikiu tam tikrai bendruomenei, regionui, šaliai. Esminiai kaštų naudos analizės metodo principai:

- lyginamos bent dvi alternatyvos: „be projekto“ ir „su projektu“ (alternatyvų gali būti ir daugiau);
- alternatyva „be projekto“ yra vertinimo atskaitos taškas;
- finansiniai ir ekonominiai rodikliai parodo skirtumą tarp vertinamo investicinio sprendimo ir alternatyvos „be projekto“;
- kadangi pagrindinis išlaidų naudos analizė naudos rodiklis yra ekonominė nauda, pasirenkamas projekto įgyvendinimo variantas, duodantis didžiausią ekonominę naudą (Baranauskienė, 2004).

Kaštų naudos analizė apima finansinį, ekonominį, rizikos ir jautrumo vertinimą. Finansinės analizės tikslas – parengti pinigų srautų prognozę, apskaičiuoti finansinius rodiklius, kurie įrodo finansinį gyvybingumą. Ekonominis vertinimas parodo įtaką regionui ar šaliai, teritorijai, kurioje bus įgyvendintas. Rizikos analizė suteikia galimybę nustatyti rezultato kintamumą, pasikeitus vieno veiksnio reikšmei, ir taip įvertinti projekto rizikingumą. Jautrumo analize nustatoma, kaip projekto ekonominių ir finansinių rezultatų kintamumą veikia tam tikri rizikos veiksniai, projekto prielaidų pasikeitimai. Vertinimo etapai kaštų naudos metodu pateikiami 1 pav.



1 pav. Kaštų naudos analizės metodo etapai (Baranauskienė, 2004)

Veiklos vertinimo kaštų naudos metodas turi ir trūkumų, nesutariama kokia diskonto norma pasirinkti, kai viešasis projektas skirtas ateičiai ir socialinė nauda bus gaunama ateityje. Taip pat teigiama, kad kaštų naudos analizė yra per daug ambicinga ir supaprastinti, nes visa naudojama informacija koncentruojama į vieną rodiklį, matuojamą piniginiiais vienetais (Baranauskienė, 2004).

Siekiant atlikti objektyvesnę analizę reikėtų parengti daugiau rodiklių. Kartų naudos vertinimo metodo trūkumai išskiriami 2 pav.

PRIVALUMAI	TRŪKUMAI
<p>Priimamas investicinis sprendimas yra labiau pagrystas, kadangi metodas apima sisteminių finansinį, ekonominį ir rizikos įvertinimą.</p> <p>Galima įvertinti ne tik projektų generuojamas pajamas, bet ir kuriamą socialinę naudą, išreiškiamą piniginiu matavimo vienetu.</p> <p>Kaštams ir naudai suteikiama pinigine išraiška, todėl vertinimo rezultatai aiškūs ir palyginami.</p>	<p>Ne visada įmanoma piniginę naudą išreikšti piniginiiais vienetais, neįmanoma apskaičiuoti ekonominės NPV ir IRR.</p> <p>Gaunami netikslūs vertinimo rezultatai, kadangi į skaičiavimus įtraukiami ne visi, o tik piniginiiais matais išmatuojama nauda.</p> <p>Nėra aišku, kaip nustatyti socialinę diskonto normą.</p> <p>Dėl ilgo prognozavimo laikotarpio ir daromų prielaidų, gaunami ekonominių ir finansinių rodiklių netikslumai.</p> <p>Dažnai finansiniai, ekonominiai ir rizikos įvertinimo rodikliai būna prieštaringi ir sprendimai priklauso nuo subjektyvios nuomonės.</p>

2 pav. Kaštų naudos vertinimo metodo privalumai ir trūkumai (Baranauskienė, 2004)

Kaštų naudos analizės metodas labiau tinkamas verslo projektams vertinti, o viešųjų projektų vertinimas šiuo metodu yra ganėtinai ribotas, dėl piniginiiais matais neišmatuojamos socialinės naudos bei į vertinimą neįtraukiamos ir nekonkrečios socialinės diskonto normos, kurią, anot mokslininkų (Hepburn, 2006, Brukas ir kt., 2010, EK darbo dokumentas Nr. 4 „Ekonominės naudos analizės atlikimo metodikos gairės“, 2006, Socialinių sąnaudų – naudos analizės metodinės gairės, 2011), rekomenduojama naudoti, varijuoja nuo 0 iki 7 proc.

Sąnaudų - naudos analizė yra ekonominės analizės metodas, kuris leidžia nustatyti ir įvertinti tam tikros viešosios iniciatyvos tiesiogines ir netiesiogines ekonomines sąnaudas bei naudą, kurios išreiškiamos pinigine išraiška. Tai leidžia įvertinti grynąją intervencijos naudą ir palyginti tarpusavyje

skirtingas alternatyvas. Sąnaudų – naudos analizė atliekama, kai numatomos pasekmės yra platesnės nei tik finansinės pasekmės ją įgyvendinančiai organizacijai. Metodo tikslas – nustatyti, ar intervencija reikalinga ir ar ji prisidės prie visuomenės gerovės bei suteikia vieningą metodinį pagrindą sprendimo poveikiui įvairiais aspektais vertinti (Socialinių sąnaudų – naudos analizės metodinės gairės, 2011). Nors šis metodas dažniausiai naudojamas investiciniams projektams vertinti, tačiau tai lankstus metodas, kurį galima pritaikyti įvairioms reguliavimo, mokesčių ir viešojo sektoriaus reformų iniciatyvoms.

Sąnaudų – naudos metodas dažnai taikomas viešosioms iniciatyvoms vertinti, bet jį taikant susiduriama su sunkumais, kuriuos privalu numatyti iš anksto, pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Sąnaudų – naudos analizės metodo taikymo nauda ir problemos (Socialinių sąnaudų – naudos analizės metodinės gairės, 2011, psl. 8)

Metodo taikymo nauda	Metodo taikymo problemos
Vieningas metodinis pagrindas itin tinkamas skirtingoms iniciatyvų sąnaudoms ir naudai įvertinti ir palyginti kiekybiškai; įvertinamos teigiamos ir neigiamos pasekmės; įvertinama nauda visai visuomenei; taikomas įvairaus pobūdžio viešosioms iniciatyvoms ir reguliacinėms priemonėms.	Reikalingi išsamūs ir patikimi duomenys; lengviau įvertinti sąnaudas nei naudą; ribotai pritaikomas vertinant perskirstomųjų politikų, kurie remiasi teisingumo principais, poveikį.

Sąnaudų - naudos analizė, gali būti atliekama skirtingu detalumu. Todėl labai svarbu vadovautis proporcingumo principu. Analizės detalumas turėtų priklausyti nuo sprendimo svarbos, poveikio masto, rizikingumo ir duomenų prieinamumo, todėl sąnaudų – naudos analizė skirstoma į išsamią ir dalinę. Išsami analizė atliekama, kai sąnaudų ir naudos elementai gali būti įvertinti kiekybiškai bei pinigine išraiška bei egzistuojant pasirinkimo laisvei sprendimo tikslams ir rezultatams. Dalinė analizė atliekama, kai gali būti apskaičiuotos tik dalis aktualių sąnaudų ir naudų, o rezultatas vertinamas atsižvelgiant į kokybinį įvertinimą.

Analizuojamos iniciatyvos numatomo poveikio vertinimas atliekamas keliais žingsniais:

- aprašoma viešojo gyvenimo problema;
- nustatomi siekiami tikslai, rezultatai, pageidaujama situacija;
- įvardinamos realios problemos sprendimo alternatyvos;
- alternatyvos vertinamos ir lyginamos tarpusavyje;
- nustačius optimalią alternatyvą, apsvarstomas jos tolesnis įgyvendinimas.

Sąnaudų – naudos analizė pagrindinė ir plačiai taikoma alternatyvų poveikiui įvertinti kiekybiškai, tačiau naudojami ir kiti analizės metodai, paremti sąnaudų – naudos metodo variacijomis bei dalinėmis analizėmis, tokie kaip:

- sąnaudų – efektyvumo analizė, kuri naudojama turint aiškų fiksuotą tikslą, kai ieškoma būdo, leisiančio pasiekti numatytų rezultatų mažiausiomis sąnaudomis arba pasiekti geresnių rezultatų tokiomis pat sąnaudomis. Tačiau ši analizė nėra tinkama, kai siekiama keletą skirtingų tikslų;
- sąnaudų – naudingumo analizė, kai vertinamas santykinis alternatyvių intervencijų efektyvumas siekiant dviejų ar daugiau nustatytų tikslų;
- daugiakriterinė analizė, kuri leidžia įvertinti skirtingų alternatyvų patrauklumą jas lyginant pagal pasirinktus kriterijus.

Vartotojų pasitenkinimo indekso apskaičiavimas naudojamas vartotojų pasitenkinimui viešosiomis paslaugomis matuoti bei vartotojų pasitenkinimo pokyčiams vertinti. Šios analizės metu vertinamas vartotojų pasitenkinimas viešosiomis paslaugomis, bei apskaičiuojamas pasitenkinimo indeksas, atliekamas lyginamasis vertinimas, nustatomos tobulintinos institucijų ar įstaigų veiklos sritys, lemiančios aukštesnį vartotojų pasitenkinimą. Siekiant pastebėti vartotojų pasitenkinimo kitimo tendencijas, analizė atliekama nuolat. Naudojant vartotojų pasitenkinimo indekso analizę kaip standartinį tyrimą išskiriami planavimo, įgyvendinimo, rezultatų analizės ir tyrimo išvadų rengimo ir tobulinimo etapai.

Daugiakriterinė sprendimų analizė, tai metodas leidžiantis esamas alternatyvas išrūšiuoti nuo labiausiai pageidaujamos iki mažiausiai pageidaujamos. Šis metodas tinkamiausias, kai reikia pasirinkti geriausią alternatyvą iš kelių esamų. Metodas taikomas tiek pamatuojamoms tiek ir nepamatuojamoms problemoms vertinti.

Daugiakriterinė sprendimų analizė remiasi trimis pagrindiniais principais:

- sprendimo priėmimas turi tikimybinį charakterį;
- sprendimo vertė gali būti matuojama naudos funkcija, aprašančia sprendimo riziką;
- sprendimo priėmėjas pasieks tikslą, jei imsis veiksmų, kurie atitinka, didžiausios tikimybės ir maksimalios naudos funkcijų vertę.

Atliekant daugiakriterinę sprendimų analizę interpretuojami galutiniai matricos rezultatai ir analizuojamas tikslų atitikimas, tačiau lieka rizika neteisingai interpretuoti nepagrįstus vertinimus bei nemotyvuotai išrūšiuoti alternatyvas.

Lyginamosios analizės metodas – sociologinis tyrimas, kai derinama informacija, gauta įvairiais istorinio vystymosi laikotarpiais, įvairių socialinių sistemų (institūtų, grupių, teritorijų, administracinių vienetų, šalių ir t. t.), skirtingų autorių ar tyrimo kolektyvų, įvairiais rinkimo ar matavimo metodais. „Lyginamoji analizė – tai mokymasis iš geriausiai veikiančios įmonės tam tikroje srityje, siekiant geriausių savų rezultatų.“ (Zairi, Youssef, 1995).

Lyginimo metodu galima siekti įvairių metodologinių ar metodinių uždavinių sprendimo būdų: aprašomojo (panašumo ar skirtumo nustatymo) arba analitinio (aiškinimo, numatymo, praktinių rekomendacijų). Šios aplinkybės ir lemia lyginimo būdų, veikslių, viso tyrimo analizės ir organizavimo realizavimą.

Lyginimui keliami bent du metodologiniai reikalavimai:

- turi būti lyginami tik vienos klasės, populiacijos objektai;
- turi būti palyginami tik esminiai objektų požymiai (Juraitė, 2011).

Lyginamasis tyrimas savo tikslais atsiduria tarp kokybinio ir kiekybinio tyrimo. Jis dažniausiai apima mažesnę kiekį atvejų nei kiekybinis tyrimas ir nėra toks detalus kaip kokybinis tyrimas. Pasak Charles Ragin (1994), šias tris tyrimo strategijas galima palyginti taip tiriamų atvejų atžvilgiu: nuo intensyvios, perspektyvos (kokybinis tyrimas apie bendrybes, geriausiai tinkantis atskleisti konkretų atvejį) prie išsamios (lyginamasis tyrimas apie įvairovę, panašumų ir skirtumų identifikavimas tarp atvejų) link plačiosios (kiekybinis tyrimas apie ryšius tarp kintamųjų, apibendrinimų, tendencijų, modelių identifikavimas tarp didelio atvejų skaičiaus).

Pastebima, kad pastaraisiais metais organizacijos daug dėmesio skiria informacijos, vykdomųjų procesų, technologijų ir strategijų analizei, todėl lyginamoji analizė tampa svarbiu įrankiu pasirenkant geriausius sprendimus bei siekiant nuolatinio tobulėjimo. Kumar ir Chandra (2001) pateikia pagrindinius lyginamosios analizės privalumus:

- geresnis procesų stipriųjų ir silpnųjų pusių supratimas;
- pagerėjęs ciklo laikas;
- patobulintas išteklių valdymas;
- sumažintos gamybos išlaidos.

Taikant šį procesą dažnai iškylla įvairių sunkumų, tad organizacija turi nuspręsti kurie žingsniai yra svarbiausi ir pradėti analizę nuo jų. Sunkiausia lyginamosios analizės proceso dalis yra vidinių ir išorinių duomenų surinkimas ir tvirto informacinio pagrindo sukūrimas, leisiantis lyginti organizacijas. Svarbiausias lyginamosios analizės komponentas – pasiruošimas, apimantis darbo procesų identifikavimą ir dokumentaciją.

Veiklos lyginamosios analizės procesas susideda iš planavimo, analizės, integravimo ir veikimo žingsnių (Zairi, Youssef, 1995):

- pasirinkti ką reikia analizuoti lyginant;

- pasirinkti organizacijas su kuriomis bus lyginama;
- nusistatyti duomenų surinkimo metodus ir surinkti duomenis;
- nustatyti esamą veiklos būseną;
- projektuoti ateities veiklos lygius;
- apjungti lyginamosios analizės rezultatus ir vykdyti priėmimą;
- suformuluoti funkcinis tikslus;
- parengti veikslų planus;
- vykdyti specifinius veiksmus ir prižiūrėti progresą;
- pakoreguoti lyginamosios analizės tikslus ateičiai.

Tinkamai atlikta analizė padeda gerinat organizacijos vystymąsi ir siekiant geresnių finansinių rodiklių. Pagrindiniai lyginamosios analizės privalumai (Zairi, Youssef, 1995):

- labiau į galutinį vartotoją orientuota veikla;
- tikslų nustatymas, atsižvelgiant į išanalizuotas aplinkos sąlygas;
- realaus efektyvumo išmatavimas;
- konkurencingesnės pozicijos rinkoje įgavimas;
- ieškoma ir mokomasi iš geriausių srityje veikiančių organizacijų.

Lyginamoji analizė yra puikus būdas įgyti konkurencinį pranašumą, išstudijuojant esamus srities lyderius ir mokantis iš jų, bei tobulinant savo veiklą, tam, kad galima būtų pasiekti lyderio pozicijas. Autoriai taip pat priduria, kad, organizacija turi išanalizuoti savo veiklą, vykstančius procesus ir nusistatytus tikslus bei uždavinius ir tik po to lyginti savo veiklą su kitomis organizacijomis. Taip galima tiksliau nusistatyti analizės būdu reikalingus surinkti duomenis, siekiant patobulinti tas veiklas, kurios yra problemiškos, ar galėtų būti vykdomos efektyviau.

Anot Gimžauskienės (2007), visuose siūlomuose veiklos valdymo metoduose yra įrankių veiklos efektyvumui vertinti, bet veiklos vertinimo procesas yra nuolatinis ir periodiškai atsinaujinantis organizacijos veiklos rezultatų matavimas, kontrolė ir pritaikymas, todėl veiklos efektyvumas turi būti matuojamas pagal gautus matavimo rezultatus juos adaptuojant ir pritaikant sekančiam vertinimui.

Egzistuoja įvairių sričių efektyvumas, todėl ir vertinant efektyvumą būtina naudoti įvairius rodiklius ir vertinti įvairias aplinkybes, darančias įtaką organizacijai. Šį tikslą pasiekti padeda įvairūs efektyvumo vertinimo modeliai. Anot Popovo (2014) ekonominio efektyvumo vertinimas susideda iš daug įvairių ir skirtingų rodiklių, kurie tarpusavyje tarpiai susiję, todėl organizacijos veiklos vertinimas turi būti kompleksiškas ir atliekamas pagal pačios organizacijos paruoštą modelį, parenkant svarbiausius ir geriausiai jos veiklą, ypatumus ir specifiką atspindinčius rodiklius.

2.4. Ekonominio efektyvumo vertinimo metodų taikymo ypatumai viešajame sektoriuje

Viešųjų institucijų veiklai įtakos turintys veiksniai šiek tiek skiriasi nuo privataus verslo įtakos veiksnių, dėl skirtingos veikimo aplinkos. Viešų institucijų tikslai ir funkcijos yra oficialiai patvirtinti, o taisyklės ir procedūros reglamentuojamos, be to visa viešųjų institucijų veikla prieinama visuomenei, todėl vertinimo kriterijai skiriasi nuo privačių organizacijų.

Efektyvumui vertinti viešajame sektoriuje naudojami įvairūs metodai bei klasifikavimai, kuriuos Rosen (1993) suskirstė į tris grupes:

- veiklos proceso pasikeitimai;
- darbuotojų elgsenos pasikeitimai;
- vadybos proceso pasikeitimai.

Anot Mikulskienės (2011) metodus galima klasifikuoti:

- pagal požiūrį į metodus: normatyviniai ir tiriamieji;
- pagal poveikio sprendžiamai sistemai lygį: revoliucinis ir evoliucinis;
- pagal duomenų tipą: kiekybiniai ar kokybiniai;
- pagal duomenų gavimo šaltinį: kūrybiškieji, ekspertinė nuomonė, sąveika ar įrodymais grysti.

Gimstamumo programa – tai tam tikras valstybės priimamų viešųjų sprendimų ir jiems įgyvendinti numatytų priemonių rinkinys, kuriam svarbu reguliariai ir išsamiai atlikti ekonominio efektyvumo vertinimą, siekiant rasti geriausią, tinkamiausią bei naudingiausią sprendimą, problemai spręsti. Viešųjų sprendimų priėmimo analizė naudinga norint išsiaiškinti, kas, ką, kada ir kaip gauna, t. y. politinius sprendimus, kuriuos itin tikslinga nagrinėti, kadangi nuo valdžios institucijų priimtų sprendimų priklauso, kokią politiką siekiama įgyvendinti bei kokios vertybės visuomenei skiepijamos. Sprendimų priėmimas suprantamas kaip procesas, kurio metu, atsižvelgiant į įvairias politines, ekonomines, socialines ir kitas aplinkybes ir remiantis prieinama informacija, pasirenkama tam tikra viešosios politikos alternatyva spręsti tam tikrą problemą (Buškevičiūtė ir Raipa, 2010). Sprendimų priėmimas dažniausiai vertinamas, kaip procesas, kurio metu iš visų galimų alternatyvų pasirenkama geriausia arba veiksmų krypties nustatymas tam tikrai problemai išspręsti. Dažnai viešieji sprendimai priimami atsižvelgiant į šalies kultūrą, papročius, nusistovėjusias bendruomenės normas, naudojantis kitų šalių patirtimi ir tai kompleksiškesni ir sudėtingesni viešojo valdymo procesai, nes įtaką daro daug skirtingų veiksnių ir procesų.

Visos Europos sąjungos šalys įgyvendina tam tikras priemones skirtas šeimų gerovei skatinti: finansinė parama šeimoms, vaiko priežiūros atostogos, vaikų priežiūros paslaugos, mokesčių lengvatos ir pan. nors įgyvendinimo priemonės panašios, tačiau rezultatai kiekvienoje šalyje skiriasi: skiriasi

gimstamumo lygis, moterų įsiliejimas į darbo rinką, lyčių lygybė, emigracijos srautai ir pan. tai reiškia, kad pasirinktas šeimos politikos formavimo modelis yra efektyvus arba neefektyvus. Vienas iš šeimos politikos efektyvumo vertinimo kriterijų yra, aplinkos, kuri skatina gimdyti vaikus, kūrimas. Norint įvertinti gimstamumo programos ekonominį efektyvumą, tikslinga atlikti vertinimą, pasirinkus naudingiausią vertinimo metodą.

Kaip teigia Buškevičiūtė ir Raipa (2011) viešųjų sprendimų priėmimas pasižymi vienu svarbiu aspektu – naudojamosi analizės modeliais bei metodikomis, kurių paskirtis yra optimizuoti sprendimus. Gero sprendimo samprata dažniausiai siejama su racionalumu, efektyvumu ir veiksmingumu. Efektyvumo ir racionalumo sąvokos labai panašios, tačiau pažymima, kad efektyvumas daugiausiai siejamas su veiklos rezultatais, o racionalumas – su priemonėmis tiems rezultatams pasiekti. Efektyvumas viešuosiuose sprendimuose dažnai suprantamas kaip:

- efektyvi viešoji politika;
- efektyvūs sprendimai;
- racionalus išteklių naudojimas;
- teigiami organizacijos veiklos rezultatai;
- stipri organizacinė kultūra.

Prioritetu tampa kuo efektyvesnis ir racionalesnis turimų išteklių panaudojimas. Vienas iš ypač reikšmingų išteklių yra žmogiškieji resursai. Visuose viešųjų sprendimų priėmimo procesuose dalyvauja stiprūs, tačiau tik tam tikros siauros specializacijos profesionalai, todėl jų priimami sprendimai gali būti riboti. Sprendimų rengėjų veiklos kontrolė ir stebėseną turi didelę reikšmę sprendimų priėmimo efektyvumui. Modernizuojant viešąjį valdymą įtraukiami piliečiai bei pilietinės visuomenės.

Viešųjų sprendimų vertinimo samprata priklauso nuo daugelio aplinkybių (Segalovičienė, 2011):

- vertinimo tikslo (naudinga informacija, atskaitomybė, veiklos tobulinimas);
- vertinamo objekto (viešoji politika, programa, organizacijos veikla);
- viešojo valdymo srities (socialinė politika, švietimas, energetika, kultūra);
- teorinio ir praktinio vertinimo;
- perspektyvų;
- vertinimo tipo (ex ante, ex post, vidutinio laikotarpio, apibendrinantis, formuojantis);
- vertinimo koncepcijos ar modelio (orientuotas į tikslą vertinimas, reaguojantis vertinimas, veiklos teorija grindžiamas vertinimas);
- vertinimo plačiąja prasme konteksto (politinė, ekonominė, organizacinė ir pan. aplinkos, vertinimo kultūra).

Vieno bendro efektyvumo vertinimo modelio nėra, nors pateikiama daug ir įvairių požiūrių bei vertinimo modelių ir priemonių, todėl svarbu vertinimo modelius klasifikuoti. Segalovičienė (2011) analizavo tris modelius:

- „Medžio“ metodiką sudaro trys pagrindinės šakos: vertinimo informacijos panaudojimo, vertinimo metodų ir vertintojo vaidmens;
- „Kartų“ metodika skirstoma į matavimų kartą, į tikslus orientuotą kartą, įvertinimų kartą bei reaktyvųjį konstruktyvųjį vertinimą. Šioje metodikoje dominuoja skaičiai, kurie geriausiai atspindi esamą situaciją.
- „Bangų“ terminas skirstomas į: orientavimasis į mokslą, kur dominuoja mokslinio tyrimo metodologijos klausimas; orientavimasis visų suinteresuotų šalių dialogą, nes svarbu įtraukti visas suinteresuotąsias šalis; neoliberalioji, kuriai stiprią įtaką daro naujosios viešosios vadybos idėjos.

Mikulskienė (2011) analizavo įvairius viešųjų sprendimų efektyvumo vertinimo metodus:

- SSGG – informacijos, susijusios su vidine ir išorine aplinka, sisteminimas ir vertinamų duomenų transformavimas;
- jėgų lauko analizė, kurioje atsispindi visos įmanomos, poveikį situacijai darančios arba galinčios daryti jėgos, jų šaltiniai ir stiprumas;
- už ir prieš metodas, tai kokybinis lyginimo metodas, kuris leidžia detaliau išnagrinėti esamą problemą ir išsirinkti alternatyvą;
- daugiakriterė sprendimų analizė, tai metodas leidžiantis esamas alternatyvas išrūšiuoti nuo labiausiai pageidaujamos ir mažiausiai pageidaujamos. Šis metodas tinkamas tiek pamatuojamoms tiek ir nepamatuojamoms problemoms vertinti;
- kaštų – naudos analizė, kuri dažniausiai naudojama vertinti projektų investicijas ir yra paremta būsimų veiksmų finansinės naudos (pelno) ir patirtų išlaidų santykio skaičiavimu;
- pareto analizė – tai statistine analize grįstas sprendimo priėmimo metodas, kuris leidžia išsirinkti ribotą skaičių veiksmų, turinčių reikšmingą įtaką sprendžiamai situacijai pagerinti
- „delfi“ analizė, kuri remiasi ekspertų nuomone;
- kelrodis, tai metodas, nustatanti ilgalaikio, valstybinio ar sektoriaus investavimo kryptis;
- scenarijų metodas, aprašomasis pasakojimas, kuris pateikia pageidaujamų ateities alternatyvų vizijų projekcijas dabartyje, susiedamas ateitį su dabartimi nuoseklia įvykių seka;

- įrodymais grįstų sprendimų metodologija, kai adekvačiai pažinus nagrinėjamą situaciją, įvertinamos visos galimos alternatyvos, sprendimų rengimo procese derinant socialinių partnerių;
- įžvalga, tai sisteminis ir į tikslą orientuotas ateities modeliavimo procesas, kurio metu siekiama identifikuoti žingsnius, kuriuos atlikus šiandien, bus sukurta pageidaujama ateitis.

Stufflebeam'as vertinimo modelius analizuoja atsižvelgiant į vertinimo tikslą, numatomas išankstines sąlygas, siūlomus taikyti metodus, rezultatų panaudojimo principus esminius klausimus ir hipotezes, panašumus ir trūkumus. Autorius nustatė 22 vertinimo modelius ir juos suskirstė į keturias grupes:

- pseudo vertinimo modeliai: ryšių su visuomene inspiruotas vertinimas, politiškai kontroliuojamos studijos;
- į metodų panaudojimą orientuoti modeliai: kokybinių ir kiekybinių metodų taikymas, veiklos tikslais grindžiamos studijos, rezultatų vertinimai dėl atskaitomybės, rezultatų stebėsenos modeliai, eksperimentinio vertinimo studijos, valdymo informacinės sistemos, naudos ir išlaidų analizės modelis, atvejo studijos vertinimas, programos teorija grindžiamo vertinimo modelis, įvairių metodų vertinimo;
- su veiklos tobulinimu ir atskaitomybe susieti modeliai: į sprendimus ir atsakomybę orientuoto vertinimo modelis; į vartotoją orientuoti modeliai, akreditavimo ir sertifikavimo modeliai;
- socialiai orientuoti modeliai: reaguojančio vertinimo modelis, konstruktyvistinis vertinimo modelis, į vertinimo rezultatų panaudojimą nukreiptas modelis.

Gimstamumo programos vertinimui tikslinga naudoti rezultatų vertinimą dėl atskaitomybės bei rezultatų stebėsenos modelius, kai siekiama įvertinti viešosios veiklos rezultatus ir pagrysti išlaidas bei įvertinamas veiklos efektyvumas ir veiksmingumas.

Hansen'as vertinimo modelius skirsto į šešis modelių tipus:

- rezultatų modeliai, apibendrinamieji vertinimai, orientuoti į politikos programos, projekto ar organizacijos veiklos rezultatus, kurie skirstomi į tikslų pasiekimo ir poveikio modelius;
- proceso modeliai, orientuoti į viešosios veiklos proceso vertinimą;
- sistemų modeliai, kai vertinimas pagrįstas sistemų perspektyva;
- ekonominiai modeliai grindžiami sisteminiu požiūriu, bet turi du kintamuosius – išlaidas ir veiklos rezultatus;
- veikėjų modeliai paremti vertinimo iniciatyvos kriterijumi skirstomu į klientus orientuotus, suinteresuotųjų šalių ir profesionalios patikros modelius;

- teorija pagrįsti modeliai remiasi teorija pagrįsto vertinimo koncepcija.

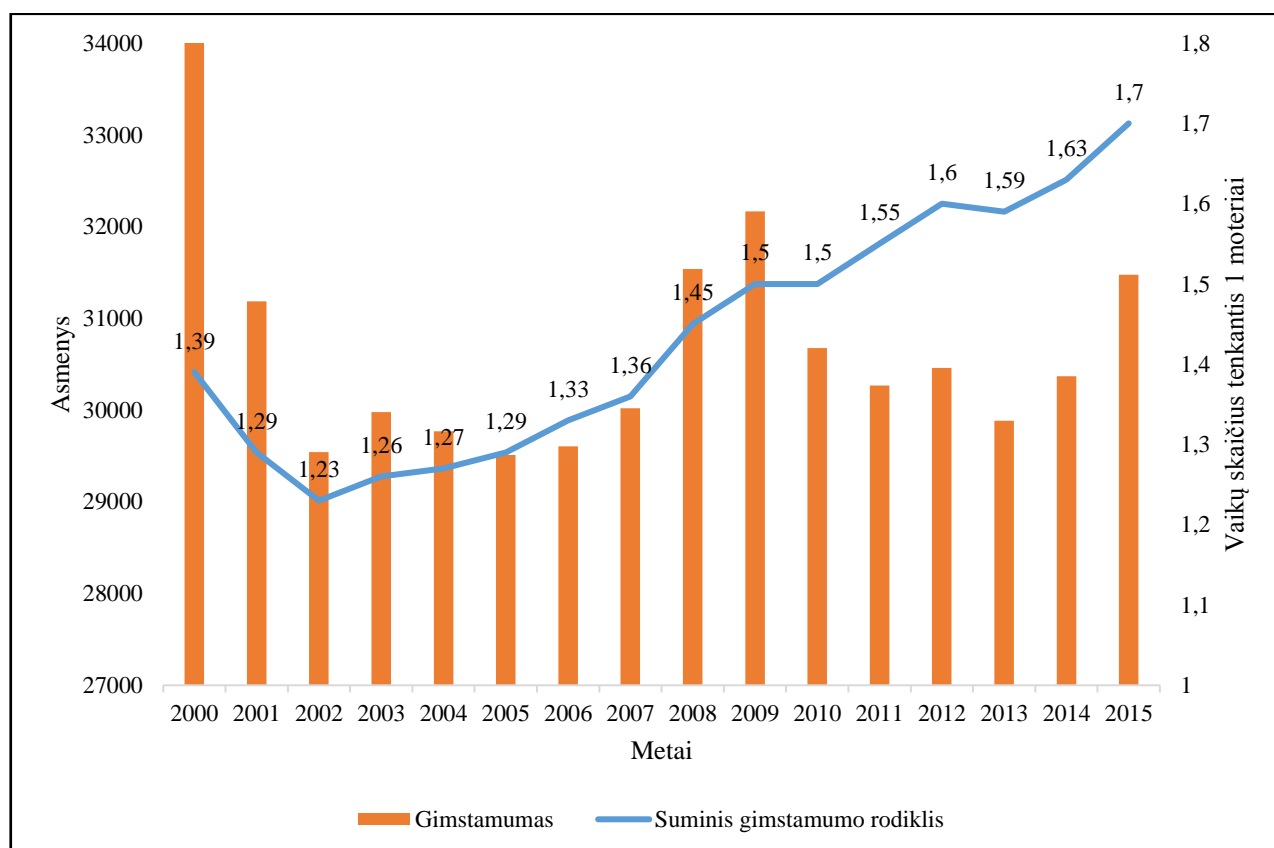
Apibendrinant 2.3 skyrelį galima teigti, kad vieningo efektyvumo vertinimo viešajame sektoriuje nėra, nes vertinami skirtingi reiškiniai turintys specifines charakteristikas bei skirtingus tikslus.

Išanalizavus literatūroje viešųjų sprendimų ekonominio efektyvumo vertinimų metodus, manoma, kad lyginamosios analizės metodas yra priimtinas disponuojamos statistinės informacijos kontekste, todėl jo pagrindu teiksime metodiką.

3. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO EFEKTYVUMO VERTINIMO TYRIMO METODIKA

Tyrimo problema. Gimstamumo skatinimas aktuali tema daugelyje išsivysčiusių šalių, tačiau tirtas minimaliai, todėl siekiant gauti tinkamiausią ir efektyviausią gimstamumo skatinimo programą, tikslinga atlikti ekonominio efektyvumo vertinimą. Lietuvoje gimstamumo skatinimo programos ekonominio efektyvumo vertinimas atliktas nebuvo. Gimstamumas Lietuvoje yra žemas, todėl šalies valdžia deda pastangas jam skatinti. Norint, kad gyventojų skaičius šalyje didėtų ir vyktų natūrali gyventojų kaita, reikia, kad suminis gimstamumo rodiklis (vaikų skaičius vienai moteriai) nebūtų žemesnis nei 2,1. 2002 m. jis siekė tik 1,23, o tai reiškia, kad suminių gimstamumo rodiklių tempams ir toliau mažėjant, šaliai gresia išnykimas, todėl svarbu skatinti gimstamumą.

Valstybė deda visas pastangas šalies gyventojų skaičiaus situacijai pagerinti, o šio darbo tikslas ištirti ar taikomos priemonės ekonomiškai efektyvios.



3 pav. Gimstamumas ir suminis gimstamumo rodiklis

Kaip matome 3 lentelėje gimstamumas išaugo, tačiau nežinoma ar tos priemonės efektyvios, todėl tai yra problema reikalaujanti sprendimo, todėl toliau bus atliekamas gimstamumo skatinimo programos ekonominio efektyvumo vertinimas.

Atliekama dinaminė lyginamoji analizė, bus lyginami nuo 2007 iki 2015 m. statistikos departamento ir Valstybinio socialinio draudimo fondo pateikti duomenys, siekiant parodyti gimstamumui skirtų lėšų ryšį su gimstamumu

Tyrimo etapai yra tokie:

1. gimstamumo rodiklių analizė lyginant su Valstybinio socialinio draudimo fondo išmokomis;
2. vidutinio mėnesinio vyrų ir moterų darbo užmokesčio analizė lyginant su vidutinėmis moterų ir vyrų gaunamomis VSD išmokomis;
3. socialinės apsaugos išmokų struktūros analizė;
4. emigracijos rodiklių analizė ir lyginimas su Valstybinio socialinio draudimo išmokomis šeimoms ir (arba) vaikams;
5. BVP ir gimstamumo rodiklių lyginamoji analizė;
6. suminių išlaidų, skirtų vienam gimusiam vaikui, tyrimas;
7. gimstamumo rodiklių analizė lyginant su nuolatiniai šalies gyventojais;
8. užsienio šalių gimstamumo skatinimo programų patirties analizė.

Atsižvelgiant į gautus tyrimo rezultatus bus pateikiami pasiūlymai gimstamumo skatinimo programos tobulinimui.

Vertinimas atliekamas siekiant išsiaiškinti ar vyriausybė pasiekė užsibrėžtus tikslus, atsakant į šiuos klausimus:

- ar padidėjo gyventojų skaičius?
- ar ne per didelės išlaidos, skirtos gimstamumui skatinti?
- Kokios alternatyvios galimybės padidinti gyventojų skaičių pigiau?

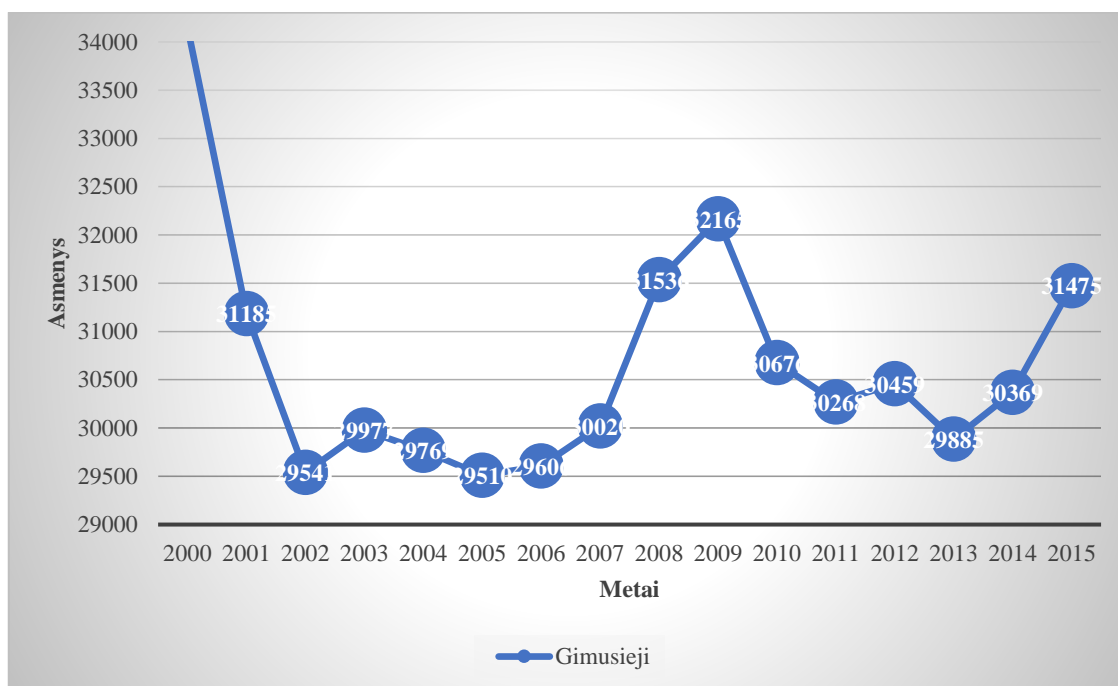
4. GIMSTAMUMO PROGRAMOS EKONOMINIO ĮVERTINIMO TYRIMŲ REZULTATAI IR DISKUSIJA

Siekiant išanalizuoti gimstamumo programos pradėtos taikyti nuo 2008 m. Lietuvoje ekonominę efektyvumą, analizuojami įvairūs demografiniai bei finansiniai rodikliai nuo 2007 m. iki 2015 m., susiję su gimstamumu. Finansiniai rodikliai tai įvairios Valstybinio socialinio draudimo išmokos, mokamos per pirmuosius dvejus vaiko augimo metus, skirtos remti šeimas, siekiant padidinti gimstamumą, tačiau nevertinamos kompensacijos už darželius, mokyklos krepšeliai, pašalpos daugiavaikėms šeimoms ar skurdžiai gyvenančioms šeimoms.

Sutinkamai su pateikta metodika analizė atliekama 8 etapų.

1. Gimstamumo rodiklių analizė lyginant su Valstybinio socialinio draudimo fondo išmokomis

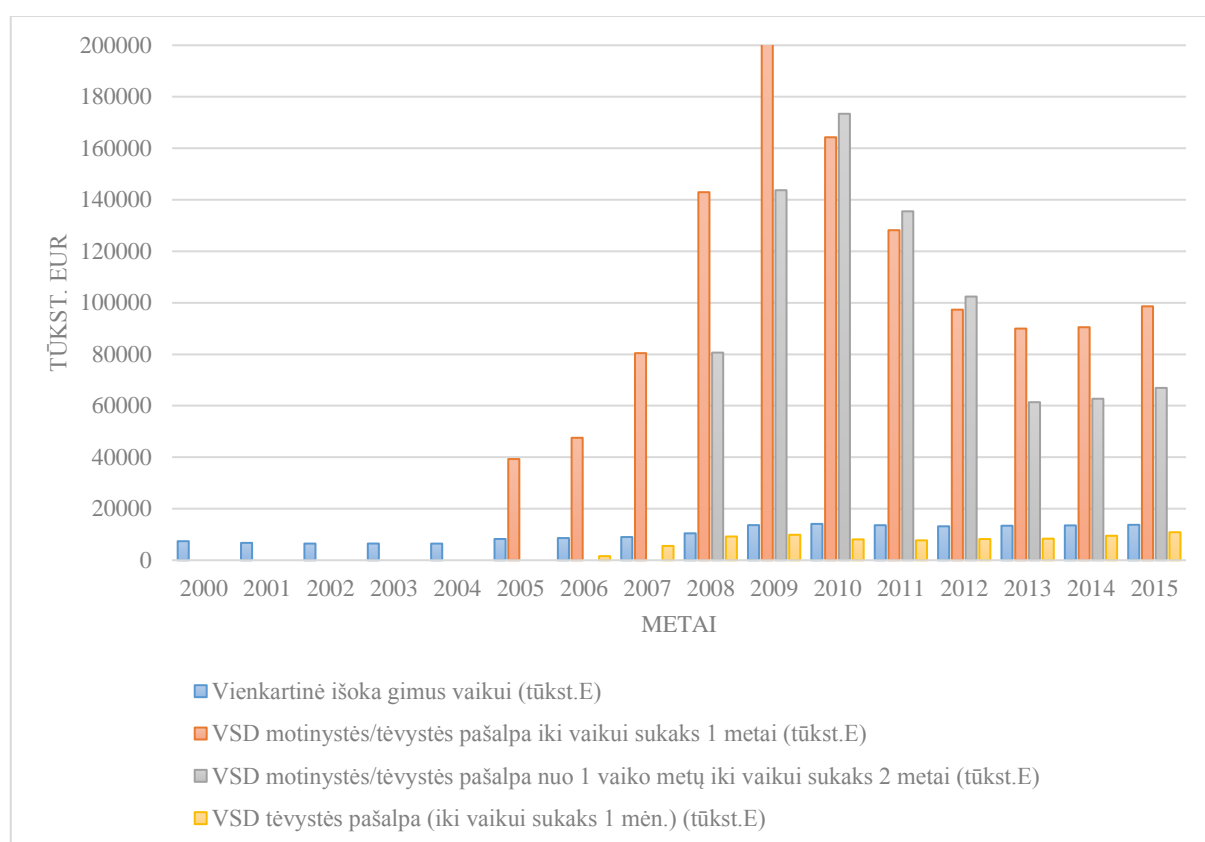
Pagrindinis rengiamo darbo tikslas išanalizuoti ar efektyvi gimstamumo programa Lietuvoje, kadangi gimstamumo pokyčiai yra pagrindinis programos efektyvumo rodiklis, analizė pradedama vertinant gimusiųjų skaičių (4 pav.) bei su tuo susijusias Valstybinio socialinio draudimo (toliau VSD) išmokas (5 pav.).



4 pav. Lietuvos gimstamumas nuo 2000 iki 2015 m.

Vertinant gimstamumo rodiklius (žr. 4 pav.) matoma, kad gimstamumas Lietuvoje iki 2007 m. nesiekė 30 000 gimusiųjų, tačiau 2008 m. priėmus motinystės įstatymo pakeitimus ir žymiai padidinus socialines išmokas tėvams ir gimusiems bei sumažinus socialinio draudimo įmokų laikotarpį už kurį

skaičiuojamas pašalpos dydis iki 6 mėn., gimstamumas padidėjo iki 31500 gimusiųjų 2008 m., o 2009 m., išaugo net iki daugiau kaip 32000 gimusiųjų per metus. Galima teigti, kad priėmus šiuos pakeitimus gimstamumas padidėjo, tačiau sumažintas socialinio draudimo įmokų mokėjimas už pašalpos skaičiavimo laikotarpį, sudarė palankias sąlygas sukčiavimui. Be to valstybė tik 6 mėn. gaudama socialinio draudimo įmokas, tėvams išmokas mokėdavo net du metus, kas, šio darbo autoriaus nuomone, neadekvatu. Vėlesniais metais gimstamumo rodikliai mažėja nuo 30676 2010 m. iki 29885 2013 m. ir jų kitimui, šio darbo autoriaus nuomone, įtaką darė dar kartą koreguotas motinystės įstatymas 2011 m. draudžiamųjų pajamų laikotarpį, reikalingą apskaičiuoti būsimai išmokai, prailginant iki 12 mėnesių. Šie pakeitimai sumažino galimybes sukčiauti. Taip pat, manoma, kad didelę įtaką gimstamumo mažėjimui darė ekonominis nuosmukis, kurio padariniai buvo jaučiami iki 2013 m. ir tik paskutiniaisiais 2015 m. gimstamumo rodikliai gerėja ir siekia net 31475 gimusiųosius, šio darbo autoriaus nuomone, tam įtakos turėjo palaipsniui auganti ekonomika, gerėjančios gyvenimo sąlygos, augantis darbo užmokestis. Taip pat, įtaką darė 2012 m. dar kartą pakoreguotas motinystės įstatymas, kuriame numatyta, kad motinystės (tėvystės) pašalpa mokama kol vaikui sueis vieni metai – 100 proc. vidutinio kompensuojamo darbo užmokesčio, arba kol vaikui sueis vieni metai, mokant 70 proc., o kol sueis du metai – 40 proc. vidutinio kompensuojamo darbo užmokesčio.



5 pav. Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo fondo gimusiam vaikui, motinystės/ tėvystės iki vaikui sueis 1 metai, motinystės / tėvystės nuo vaiko 1 metų iki 2 metų, tėvystės išmokos

Vertinant 2007 – 2015 m. Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo fondo duomenis, išmokoms susijusioms su gimusiaisiais, skirta ir išmokėta 2482462 tūkst. EUR. Per 2007 – 2015 m. laikotarpį gimė 276853 vaikai. Taigi vienam vaikui vidutiniškai išmokų išmokama 8966,7 tūkst. EUR per du metus.

LR ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas priimtas 2000 m. gruodžio 21 d., o galioti pradėjo 2001 m. sausio 1 d., tačiau pagrindinis gimstamumo skatinimo priemonių aktyvus taikymas pradėtas įgyvendinti 2008 m., kai pakoregavus motinystės įstatymą, kuriame vaiko priežiūros atostogos buvo prailgintos iki kol vaikui sueis dveji metai, pirmaisiais metais mokant 100 proc. darbo užmokesčio dydžio pašalpą, o antraisiais 85 proc. darbo užmokesčio dydžio pašalpą. Gimus dviems ir daugiau vaikų, pašalpos buvo didinamos du ir daugiau kartų, atsižvelgiant į gimusių vaikų skaičių. Remiantis šia pataisa, motinystės (tėvystės) pašalpa buvo skaičiuojama pagal paskutinių 6 mėn. gautą darbo užmokestį. Priėmus šį įstatymą buvo manoma, kad gimstamumas ženkliai padidės, kaip matoma 4 paveiksle gimstamumas padidėjo, 2007 m., kai dar nebuvo taikomos gimstamumo skatinimo priemonės, gimė 30020, o pradėjus taikyti aktyvias gimstamumo skatinimo priemones, 2008 m. 31536 ir 2009 m. 32165 kūdikiai, taigi 2008 m. gimė 1516 kūdikių daugiau nei 2007 m., o 2009 m. gimė 629 kūdikiais daugiau nei praėjusieji metai. Galima teigti, kad priimtas motinystės įstatymas bei suteiktos sąlygos gauti darbo užmokesčiui prilygstančią vaiko priežiūros pašalpą, paskatino šeimas daugiau arba ankstesniame amžiuje gimdyti, bet efektas, šio darbo autoriaus nuomone, buvo ne itin didelis.

Priėmus minėtą motinystės įstatymą gimstamumas padidėjo, tačiau VSD išmokos skirtos, iki vaikui sukaks 1 metai (100 proc. vidutinio darbo užmokesčio) bei išmokos skirtos nuo vaiko 1 metų iki 2 metų (85 proc. vidutinio darbo užmokesčio) išaugo ypač žymiai (žr. 5 pav.). Jeigu iki 2007 m. VSD per metus vaiko priežiūros pašalpų išmokėdavo iki 80427,9 tūkst. EUR per metus, tai 2008 m. šios išmokos siekė jau 142943,9 tūkst. EUR, o 2009 m., net 203213,7 tūkst. EUR, t. y. 2008 m. išmokos padidėjo beveik 89 proc. lyginant su praėjusiais metais, 2009 m. išmokos padidėjo 71 proc. lyginant su praėjusiais metais, o jei lygintume su 2007 m. matytume, kad išmokos padidėjo net daugiau kaip 126 proc. 2011 m., kai motinystės įstatymas buvo pakoreguotas ir išmoka apskaičiuojama pagal 12 mėn. vidutinį darbo užmokestį, VSD išmokos vaiko priežiūros pašalpoms žymiai sumažėjo ir nesiekė 99000 tūkst. EUR per metus. Galima teigti, kad gimstamumui padidėjus nežymiai išmokos išaugo dvigubai, tai reiškia, kad valstybė išleidžia daug pinigų, o efektą gauna minimalų, o tai neekonomiška.

Vienkartinė išmoka gimusiam vaikui priimta 2004 m. birželio 28 d., kuri mokama kiekvienam gimusiam vaikui po 301 EUR, nuo 2015 m. 418 EUR, iš savivaldybių biudžetų, pagal gimusiojo gyvenamąją vietą, padidėjo, tačiau išmoka fiksuota, todėl, šio darbo autoriaus nuomone, įtakos gimstamumui nedarė.

VSD tėvystės išmokų mokėjimas, mokama tėčiams, išėjusiems tėvystės atostogų, iki vaikui sueis 1 mėnesis, mokamas vidutinis paskaičiuotas darbo užmokestis, taip pat padidėjo 2008 m., tai lėmė ne

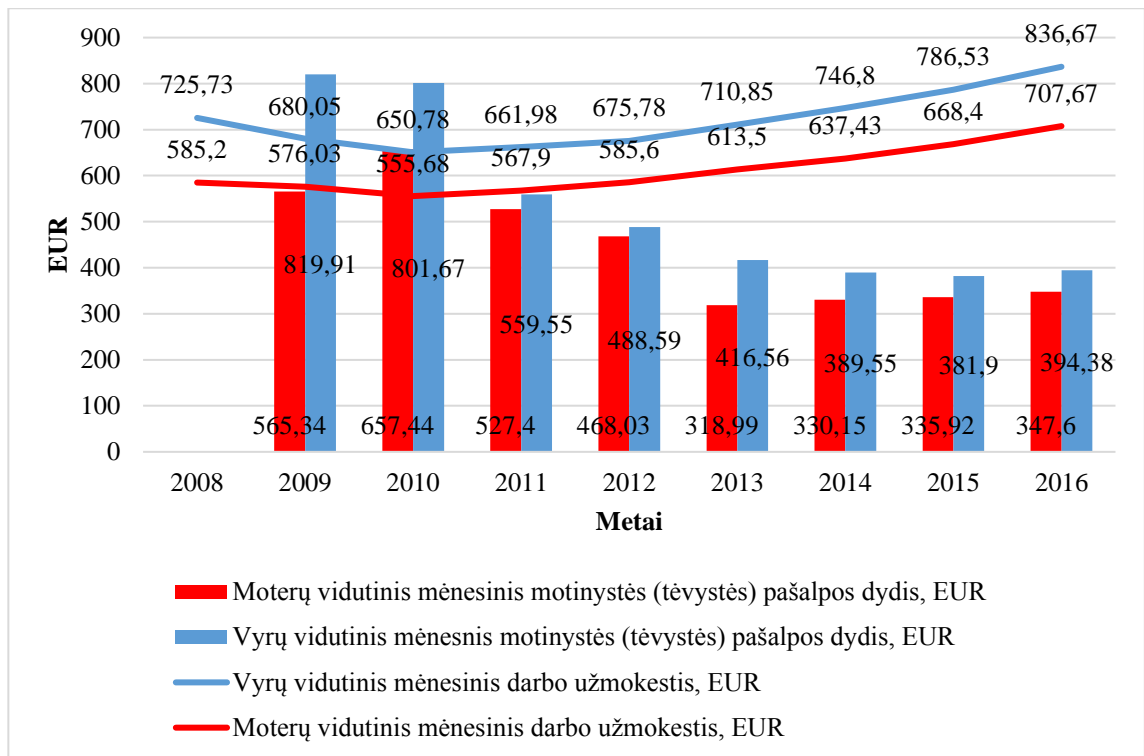
tik pakoreguotas motinystės įstatymas, bet ir liberalėjantis žmonių požiūris į šeimą, vyrai dažniau išeina tėvystės atostogų, kad galėtų padėti buityje bei vaiko priežiūroje.

Įvertinus gautus duomenis galima teigti, kad pradėjus taikyti numatytas gimstamumo skatinimo priemones, gimstamumas padidėjo, tačiau išmokos skirtos vaiko priežiūrai išaugo žymiai, šie rezultatai leidžia manyti, kad priimtas motinystės įstatymas galėjo sudaryti sąlygas galimam sukčiavimui, dirbtinai padidinant gaunamą darbo užmokestį, todėl toliau tikslinga išanalizuoti vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio bei VSD mokamų vidutinių mėnesinių išmokų ryšį.

2. Vidutinio mėnesinio vyrų ir moterų darbo užmokesčio analizė lyginant su vidutinėmis moterų ir vyrų gaunamomis VSD išmokomis

Analizuojant šiuos rodiklius iš visų išmokų, skirtų šeimai ir (arba) vaikams, pasirinkta viena pagrindinė VSD motinystės / tėvystės išmoka iki kol vaikui sueis vieneri metai, kadangi tai daugiausiai naudojama bei didžiausius finansinius išteklius apimantis rodiklis.

Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio statistiniai duomenys (6 pav.) rodo, kad darbo užmokestis, vertinant nuo 2008 m., palaipsniui auga vyrų nuo 650,78 EUR per mėnesį 2010 iki 836,67 EUR 2016 m., moterų vidutinis mėnesinis darbo užmokesčio vidurkis mažesnis nei vyrų ir kyla nuo 555,68 EUR 2010 m. iki 707,67 EUR 2016 m. Vidutinio motinystės (tėvystės) pašalpos dydžio žymus augimas matomas 2008, 2009 ir 2010 metais, kai galiojo 2008 m. priimti motinystės įstatymo pakeitimai, kai socialinio draudimo mokėjimo laikotarpis reikalingas pašalpai gauti buvo 6 mėn., VSD išmokų vidutinis dydis buvo netgi didesnis. 2009 m. vyrų gaunama motinystės (tėvystės) išmoka buvo 139,86 EUR didesnė nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, 2010 m. vyrų motinystės (tėvystės) išmoka buvo 150,89 EUR didesnė nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, moterų gaunama motinystės (tėvystės) išmoka buvo 101,76 EUR didesnė nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, todėl galima daryti prielaidą, kad prieš išeinant gimdymo ir vaiko priežiūros atostogų, darbo užmokestis galėjo būti dirbtinai didinamas, siekiant gauti didesnes socialinio draudimo išmokas. Vidutinis mėnesinis motinystės (tėvystės) pašalpos dydis, kuris priklauso nuo gaunamo darbo užmokesčio, žymiai mažėja nuo 2011 m., kai buvo pakoreguotas motinystės įstatymas ir motinystės (tėvystės) pašalpa skaičiuojama ne nuo 6 mėn. vidutinio gaunamo darbo užmokesčio, o nuo 12 mėn., gaunamo vidutinio darbo užmokesčio. Nuo 2012 m. matomas situacijos pagerėjimas, kai atsiranda atotrūkis tarp vyrų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir vyrų vidutinių mėnesinių VSD išmokų 2012 m. 187,19 EUR, 2013 m. 294,29, 2014 m. 357,25 EUR, 2015 m. 404,63 EUR. Moterų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir moterų vidutinių mėnesinių VSD išmokų, atotrūkis 2012 m. 117,57 EUR, 2013 m. 294,51 EUR, 2014 m. 307,28 EUR, 2015 m. 332,48 EUR, todėl galima teigti, kad niša sukčiavimui panaikinta ir gaunamos išmokos atspindi realią situaciją.

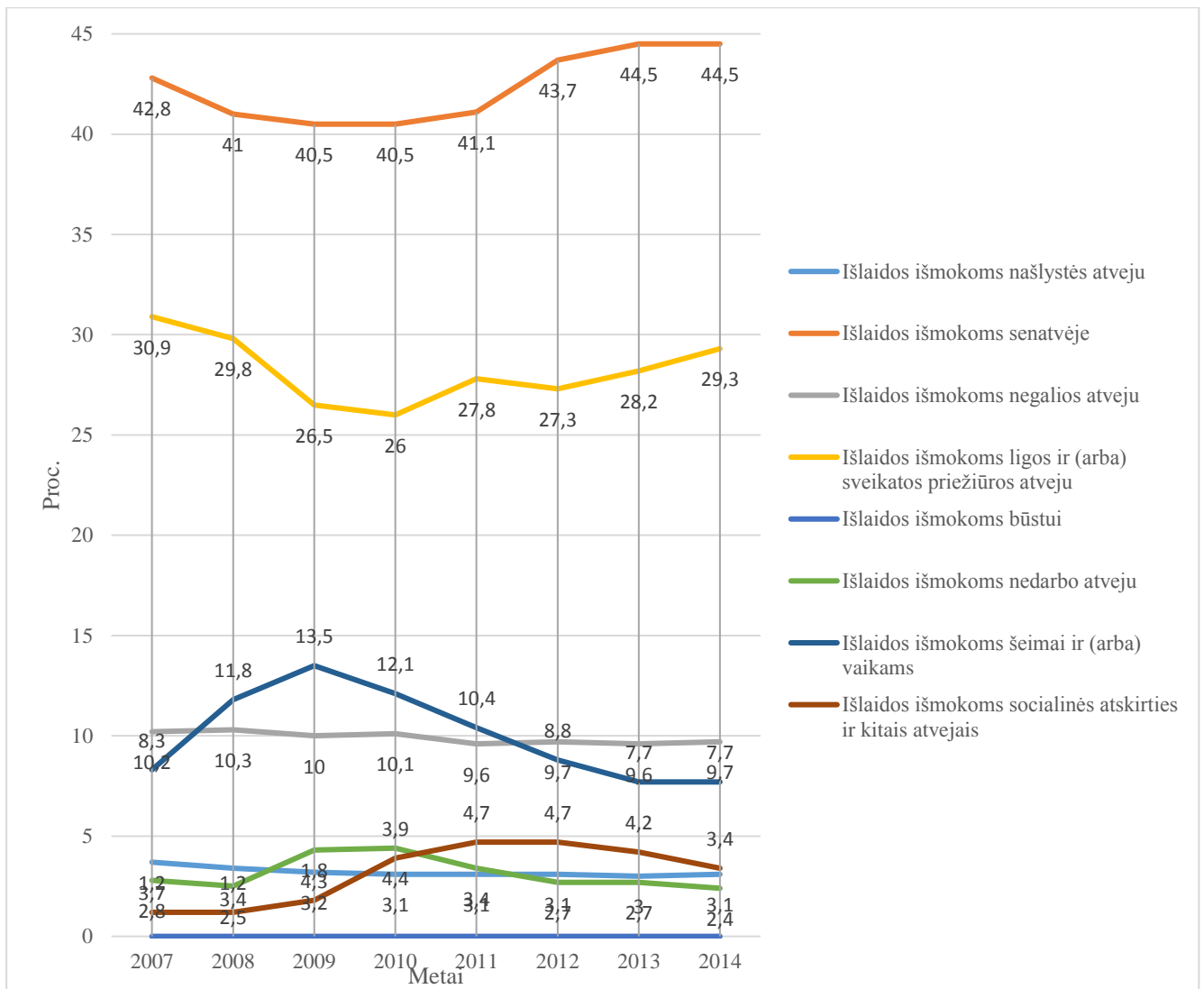


6 pav. Vyrų ir moterų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir vidutinio mėnesinio socialinio draudimo išmokų dydžiai už pirmus vaiko gimimo metus

Išanalizavus vyrų ir moterų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio ir vidutinio mėnesinio socialinio draudimo išmokų duomenis, galima teigti, kad 2008 m. pakoreguotas motinystės įstatymas, 2008, 2009 ir 2010 m. sudarė galimybę, fiktyviai pasikeliant darbo užmokestį, gauti didesnes socialinio draudimo išmokas, todėl valstybė patyrė didelius finansinius nuostolius, todėl, šio darbo autoriaus nuomone, taikyta gimstamumo skatinimo programa buvo neefektyvi. 2001 m. pakoregavus motinystės įstatymą ir socialinio draudimo įmokų mokėjimo laikotarpį, kuris reikalingas pašalpai gauti, prailginus nuo 6 iki 12 mėn., situacija normalizavosi, nes buvo panaikinta niša galimam sukčiavimui.

3. Socialinės apsaugos išmokų struktūros analizė

Siekiant išanalizuoti, gimstamumo skatinimo priemonės ekonominį efektyvumą tikslinga apžvelgti pinigines lėšas skirtas šiai priemonei įgyvendinti. Tikslinga išanalizuoti kiek procentų sudaro išmokos, skirtos šeimoms ir (ar) vaikams, nuo bendro Socialinės apsaugos biudžeto struktūros, kuri pateikta 7 paveiksle.

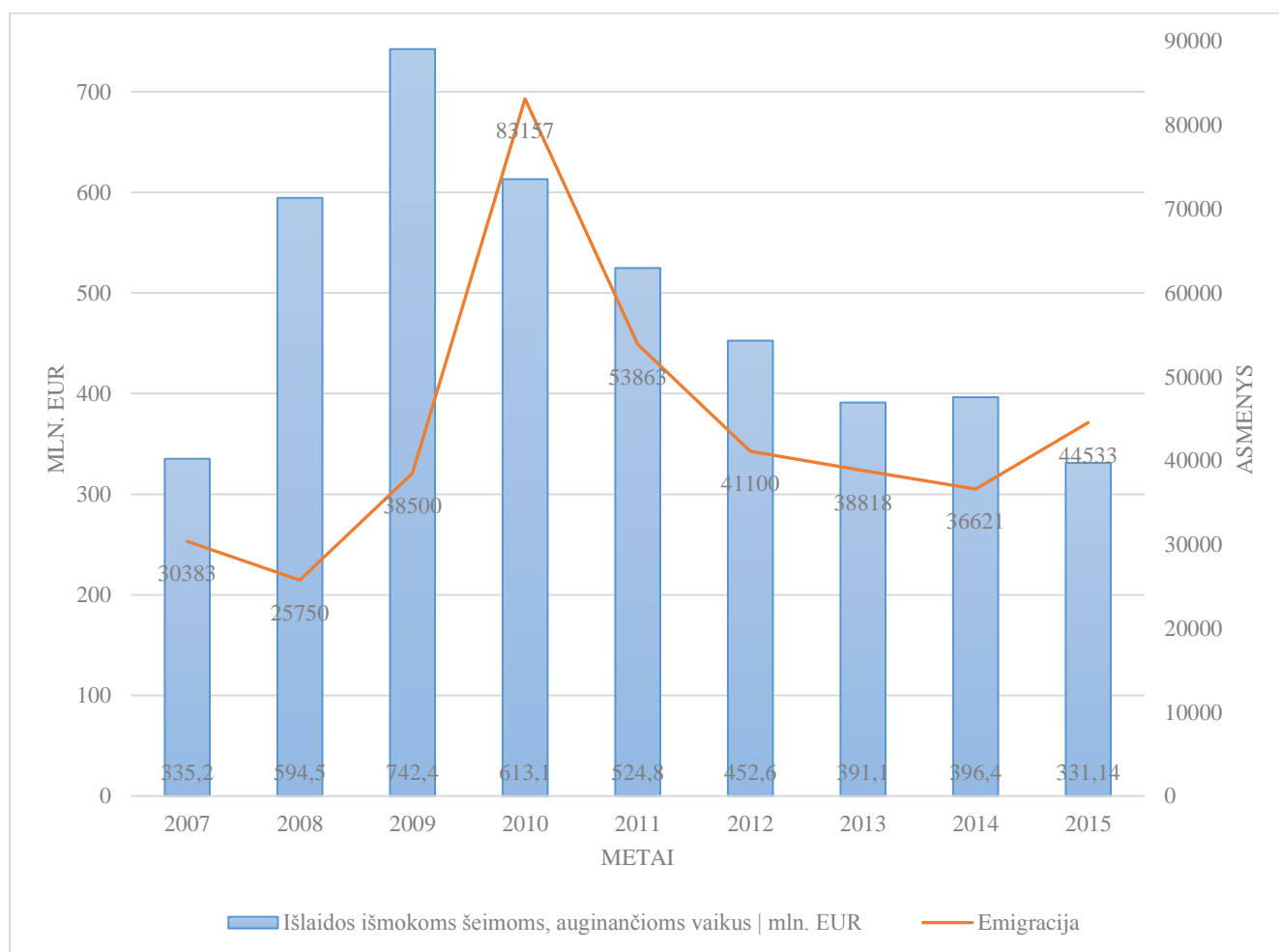


7 pav. Socialinės apsaugos išmokų struktūra, proc.

Didžiausias procentas socialinės apsaugos išmokų skiriama senatvės (apie 40 proc.) bei ligos ir (arba) sveikatos (apie 30 proc.) išmokoms, kurios bendrai sudaro apie 70 procentų visos socialinės apsaugos išmokų struktūros. Šeimos ir (arba) vaikų išmokos vidutiniškai siekdavo apie 8 proc. viso socialinio draudimo biudžeto, tačiau 2008 – 2011 m. šios išlaidos buvo žymiai išaugę net iki 13,5 proc. (žr. 7 pav.), tai galima vertinti kaip motinystės įstatymo, priimto 2008 m., rezultatą. Galima matyti, kad padidėję procentai šeimos ir vaiko išmokoms, darė įtaką išmokų ligos ir (arba) sveikatos išmokų mažėjimui. Taigi galima teigti, kad padidėję išmokų šeimai ir (arba) vaikams procentai darė įtaką kitoms socialinėms išmokoms bei išbalansavo nusistovėjusį Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, didėjo fondo įsiskolinimai, buvo mažinamos išmokos ligos atveju iki 40 proc. gaunamo vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio, todėl žmonės neimdavo nedarbingumo, eidavo į darbus sirgdami, kas, autoriaus nuomone, sudarė sąlygas sparčiau plisti ligoms, susirgus gauti labai mažas ligos išmokas, kas blogina gyvenimo sąlygas.

4. Emigracijos rodiklių analizė ir lyginimas su Valstybinio socialinio draudimo išmokomis šeimoms ir (arba) vaikams

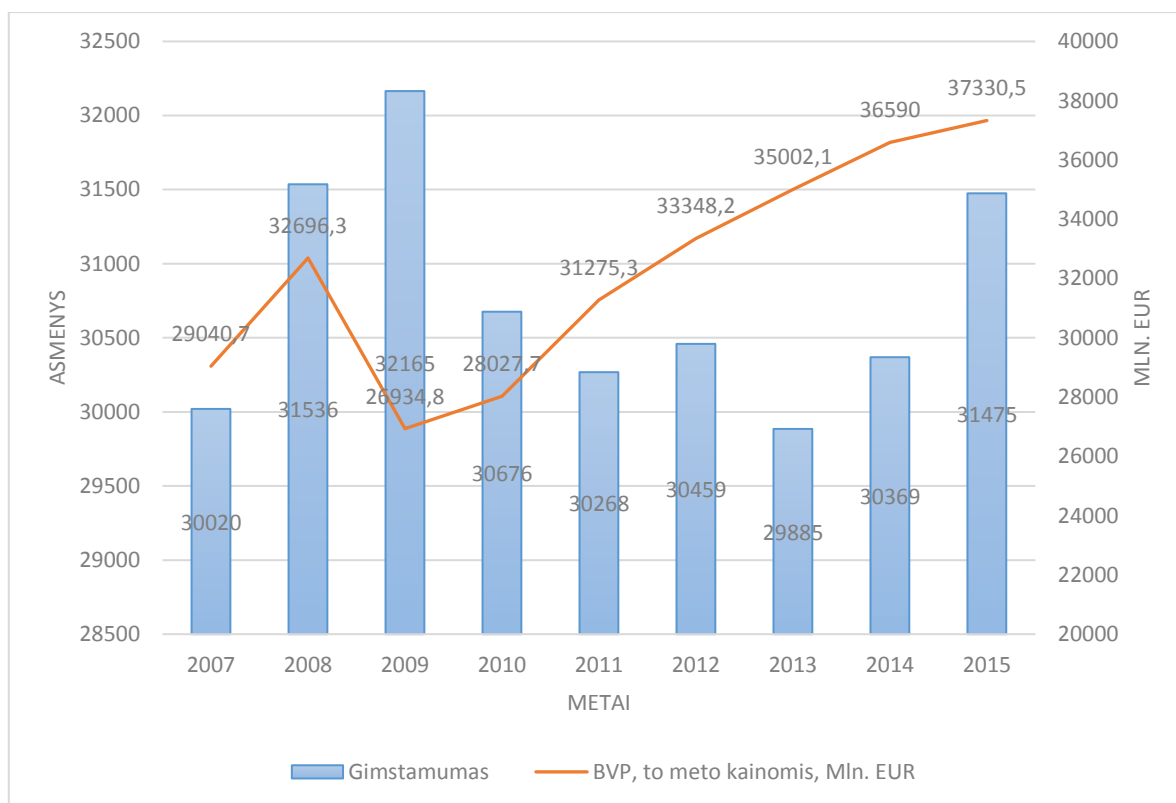
Analizuojant emigracijos ir VSD išmokų šeimoms ir (arba) vaikams ryšį (8 pav.), matoma, kad emigracijos didelis šuolis buvo 2010 m., prasidėjus ekonominiam nuosmukiui, kuris matomas 9 paveiksle, kai BVP nukrenta ir nesiekia 15000 mln. EUR, kai sumažėjo darbo užmokestis ir trūko darbo vietų. VSD išmokos, kurios buvo numatytos 2008 m. motinystės įstatymo pakeitime, žymiai išaugo 2008, 2009 metais, pastaraisiais 2013 – 2015 m. metais šios išmokos palaiptams mažėja, tačiau atsižvelgiant į tai, kad kasmet emigruoja apie 30 ar 40 tūkst. gyventojų, jos vis dar pakankamai didelės. Galima teigti, kad jauni, darbingo amžiaus, mokesčius galintys mokėti gyventojai emigruoja, o valstybė surinkdama žymiai mažesnius mokesčius, išmoka dideles socialines išmokas, taigi mokesčių mokėtojų skaičius mažėja, valstybės surenkami mokesčiai mažėja, o išmokos auga, tai rodo, kad neteisingai pasirinkta strategija, reikia ne skatinti gimstamumą, o susigrąžinti emigravusius gyventojus bei priimti sprendimus, mažinančius emigracijos srautus. Ši tikslą pasiekti, šio darbo autoriaus nuomone, padėtų didesnis darbo užmokestis, kuris stabdytų emigracijos srautus, Lietuvoje daugėtų darbingo amžiaus gyventojų, kurie dirbtų ir mokėtų mokesčius valstybei.



8 pav. Emigracija ir VSD išmokos šeimoms ir (arba) vaikams

5. BVP ir gimstamumo rodiklių lyginamoji analizė

Lietuvoje nuolat didėjant emigrantų srautams (žr. 8 pav.), bei įtakojam ekonominiam nuosmukiui, Lietuvos bendrasis vidaus produktas (toliau BVP) 2009 m. žymiai krenta ir nesiekia 30000 mln. EUR per metus, tačiau gimstamumas 2009 m. žymiai padidėja (9 pav.), todėl galima teigti, kad nuosmukio, bedarbystės, didelės emigracijos, infliacijos metais, žmonės labiau linkę gimdyti vaikus. Šio darbo autoriaus nuomone, blogėjant ekonominei situacijai, didėjant bedarbystei gyventojai linkę susilaukti vaikų, norėdami pasinaudoti socialinėmis išmokomis, nes tai tampa vieninteliu jų pragyvenimo šaltiniu. Gautus rezultatus galima sieti su 2008 m. pakeistu motinystės įstatymu, kai socialinio draudimo įmokos, reikalingos skaičiuojant motinystės (tėvystės) išmokas, buvo 6 mėn. dauguma gyventojų siekdami gauti nemažas išmokas pasinaudojo šia niša, galima teigti, kad gimstamumas padidėjo, tik siekiant finansinės naudos.



9 pav. BVP, to meto kainomis ir gimstamumo rodikliai

6. Suminės išlaidos, skirtos vienam gimusiam vaikui

Siekiant sužinoti, kiek, įgyvendinant gimstamumo skatinimo programą, valstybei kainuoja vienas gimęs vaikas, pateikiamas skaičiavimas, kuriame pateikiamos Valstybinio socialinio draudimo motinystės (nėštumo ir gimdymo), motinystės / tėvystės iki vaikui sukaks 1 metai, motinystės / tėvystės

nuo 1 vaiko metų iki vaikai sukaks 2 metai, tėvystės (iki vaikai sukaks 1 mėnesis) išmokos, išmokėtos 2007 – 2015 metais (3 lentelė).

3 lentelė. Suminės išlaidos, panaudotos gimstamumo skatinimui, tūkst. EUR

Metai	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
VSD motinystės (nėštumo ir gimdymo) pašalpa	40616	62871,1	74924	57293,7	46229,7	46077	45647,4	49586,5	54718,8
VSD motinystės/tėvystės pašalpa iki vaikai sukaks 1 metai	80427,9	142943,9	203213,7	164277,7	128171,5	97317,6	89976,3	90498,2	98614,8
VSD tėvystės pašalpa (iki vaikai sukaks 1 mėn.)	5549,8	9209,7	9889	8097,4	7717,2	8219,1	8375,4	9506,9	10876,3
VSD motinystės/tėvystės pašalpa nuo 1 vaiko metų iki vaikai sukaks 2 metai		80642,8	143714,6	173400,1	135517,8	102408,8	61385,5	62722,5	66928,6
Vienkartinė išmoka gimus vaikui	498,6	426,2	499,3	618,7	645	617	559,3	541,6	489
Viso	127092,3	296093,7	432240,6	403687,6	318281,2	254639,5	205943,9	212855,7	231627,5

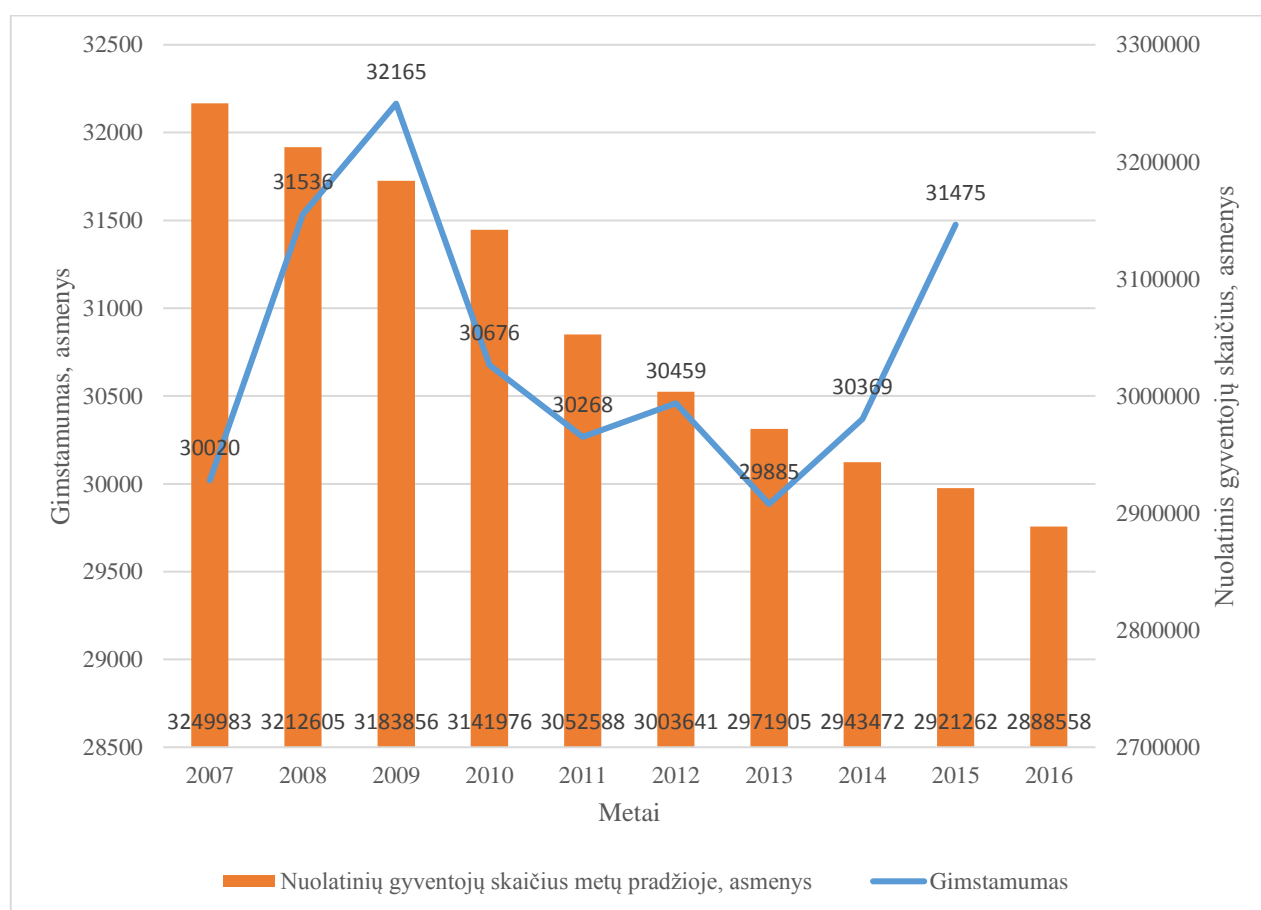
Analizuojant sumines išlaidas, skirtas gimusiems vaikams (žr. 3 lent.), matoma, kad didžiausios išlaidos yra 2008, 2009 ir 2010 metais, kai 2008 m. buvo pakoreguotas motinystės įstatymas, siekiant skatinti gimstamumą, todėl išlaidų vidurkis skirtas vienam gimusiam vaikui skaičiuojamas naudojant būtent šiuos metus, taip pat imami 2007 m., kuriuose matoma situacija iki 2008 m. motinystės įstatymo koregavimo. 2008 m. socialinio draudimo išlaidos, skirtos vienam gimusiam vaikui siekė 9,38907 tūkst. EUR, o 2009 m. 13,43822789 tūkst. EUR ir 2010 m. 13,15972095 tūkst. EUR. Šio darbo autoriaus nuomone, kiekvienas gimusysis valstybei kainavo labai daug, bet gimstamumas padidėjo tik minimaliai. Galima teigti, kad valstybė sunaudodama didelius išteklius gavo minimalų rezultatą, ir tai yra neekonomiška. Tuo tarpu 2007 m. vienas gimęs vaikas kainavo tik 4,2335876 tūkst. EUR, t. y. dvigubai mažiau nei 2008 m. ir netgi trigubai mažiau lyginant su 2009 ir 2010 m. tai rodo, kad 2008 m. priėmus motinystės įstatymo pakeitimus, vieno gimusio vaiko kaina išaugo dvigubai 2008 m. ir net trigubai 2009 ir 2010 m., tai vėlgi rodo, kad valstybės išlaidos skatinant gimstamumą padidėjo, bet gimstamumas padidėjo tik minimaliai. Šio darbo autoriaus nuomone, siekiant paskatinti gimstamumą, reikia imtis kitų priemonių, kurios būtų ekonomiškai efektyvesnės.

4 lentelė. Išlaidos tenkančios vienam gimusiam vaikui, tūkst. EUR

Metai	2007	2008	2009	2010
Gimusieji	30020	31536	32165	30676
Išlaidos išmokoms, skirtoms gimusiems vaikams	127092,3	296093,7	432240,6	403687,6
Išlaidos tenkančios vienam gimusiam vaikui	4,2335876	9,38907	13,43822789	13,15972095

7. Gimstamumo rodiklių analizė lyginant su nuolatiniai šalies gyventojais

Pagrindinis šalies tikslas, taikant gimstamumo skatinimo programą, buvo padidinti Lietuvos gyventojų skaičių, tačiau, 10 lentelėje matoma, kad nors gimstamumas didėja, bet nuolatinis gyventojų skaičius šalyje kasmet mažėja, todėl galima teigti, kad gimstamumo skatinimo programa, efektą gimstamumui darė, bet jis nepaveikė nuolatinių gyventojų šalyje skaičiaus. Šiam procesui didžiausią įtaką turi emigracija (žr. 8 pav), todėl šalies valdžia pirmiausiai turi išspręsti opesnes, didelių emigracijos srautų, problemas, kad gimstamumo skatinimo efektas būtų apčiuopiamesnis.



10 pav. gimstamumas ir nuolatinis gyventojų skaičius

8. Užsienio šalių gimstamumo skatinimo programų patirties analizė.

Daugelis išsivysčiusių užsienio šalių taiko itin efektyvius gimstamumo skatinimo modelius, kuriuos adaptavus galima pritaikyti Lietuvos situacijai. Norvegijoje visiems vaikams iki 18 metų skiriama 970 Norvegijos kronų (apie 108 EUR) išmoka, jei vaiką augina tik vienas iš tėvų, išmoka dvigubinama. Lietuvoje gimęs vaikas gauna vienkartinę 418 EUR išmoką, jei šeima nepasiturinti dar mokami vaiko pinigai apie 28 EUR kas mėnesį iki trejų vaiko metų. Norvegijoje norint gauti šią išmoką, vienas iš tėvų turi gyventi ir dirbti Norvegijoje. Taip pat mokama pašalpa tėvams, kurių vaikai, nuo vienu iki dviejų metų amžiaus, nelanko darželio. Pašalpos suma priklauso nuo valandų skaičiaus praleisto vaikų darželyje ir pašalpos dydis svyruoja nuo 661 (apie 74 EUR) iki 3303 (apie 368 EUR) Norvegijos kronų. Už kiekvieną sekantį vaiką mokama papildomai dar už penkias savaites (<http://www.norvegija.org/socialinis-draudimas/vaiko-pinigai>). Palyginus su Lietuvos situacija Norvegijoje gimstamumas skatinamas nemažomis piniginėmis išmokomis, tačiau Norvegijoje mokamas ir didesnis darbo užmokestis, minimalus darbo užmokestis yra apie 4000 EUR.

Lenkijoje kiekvienam antram ir sekantiems vaikams mokama po 500 Lenkijos zlotų (apie 113 E) išmoka, nors abejojama, ar teisinga tokias išmokas mokėti visiems be išimties, kadangi Vakarų valstybių patirtis rodo, kad dosnios išmokos demografinės padėties negerina, tačiau fiksuotos išmokos užtikrina, kad pajamos nebūtų slepiamos, nes išmokos neskaičiuojamos nuo gaunamo vidutinio darbo užmokesčio. Lenkijos patirtis, šio darbo autoriaus nuomone, būtų tinkama Lietuvai, nes skatintų šeimas susilaukti daugiau nei vieno vaiko šeimoje.

Vokietijoje moterims mokama motinystės išmoka už 14 savaičių, atsižvelgiant į gaunamą darbo užmokestį, tačiau ne daugiau 1274 E, skirtumą sumoka darbdavys. Taip pat mokama išmoka vaikui, kuri mokama iki kol vaikui sueina 18 metų, o su tam tikromis išlygomis iki 25 metų. Išmoka vaikui yra 184 E už pirmus du vaikus, 190 E už trečią vaiką ir 215 E už ketvirtą ir visus kitus vaikus. Tėvai auginantys vaikus, taip pat gauna pašalpą, kuri mokama iki vaikui sueis 14 mėnesių, bei turi teisę dirbti ne pilną darbo dieną. Pašalpos tėvams suma yra 67 proc. pajamų atskaičius mokesčius. Asmenims, gaunantiems mažas pajamas, pajamos kompensuojamos iki 100 %. Pašalpa tėvams negali būti mažesnė kaip 300 E (nepriklausomai nuo pajamų) ir didesnė kaip 1 800 E per mėnesį. Mažas pajamas uždirbančioms šeimoms skiriami priedai. Kelis mažamečius vaikus auginančios šeimos gauna priedą už antrą vaiką, sudarantį 10 % tėvams skiriamos pašalpos, kurią jie turi teisę gauti, ir ne mažesnę kaip 75 EUR per mėnesį (Jūsų socialinės apsaugos teisės Vokietijoje, 2012). Vokietijos minimalus darbo užmokestis yra 1473 EUR per mėnesį, susumavus visas gaunamas išmokas, galima teigti, kad Vokietijoje vaiko auginimui gaunamos išmokos prilygsta gautam darbo užmokesčiui.

Švedijoje, galinčioje pasigirti gerais gimstamumo rodikliais, kurie siekia 1,91 gimimų skaičių, tenkantį vienai moteriai, kurie, manoma, yra modernios šeimos politikos pasekmė, teikiama visokeriopa pagalba šeimoms: ypač didelis veiklų su vaikais pasirinkimas, daugumoje viešų vietų teikiamos vaiko

priežiūros paslaugos, veikia kūdikiams skirtos bibliotekos, tėvams sudaromos sąlygos rinktis lanksčius darbo grafikus arba ne pilną darbo krūvį. Švedijoje vaiko priežiūros atostogos tęsiasi 480 dienų, už 390 dienų mokama 80 proc. pajamų, už likusias 90 dienų mokama 180 Švedijos kronų (apie 19 E) per dieną. Vaiko priežiūros atostogas galima naudoti lanksčiai, jas nusikeliant ir išnaudojant vėliau, už tai tėvai skatinami finansiškai po 50 Švedijos kronų (apie 5 E) per dieną. Tėvams vaiką auginantiems iki trejų metų mokama 3000 Švedijos kronų (apie 310 E) pašalpa, o auginant vaiką iki aštuonių metų išlieka socialinės garantijos bei teisė grįžti į ankstesnį darbą. Iki kol vaikui sueis 16 metų mokami vaiko pinigai (1050 Švedijos kronų arba 108 E). Jei šeimoje yra daugiau vaikų, kas mėnesį už kiekvieną vaiką mokami papildomi pinigai: už antrą vaiką 150 Švedijos kronų (apie 15 E), už trečią 454 (apie 47 E), už ketvirtą 1010 (apie 104 E), kai vidutinis darbo užmokestis Švedijoje yra apie 20 tūkst. Švedijos kronų (apie 2065 E). Taip pat šeima gali gauti pašalpą būstui, kuri priklauso nuo būsto kainų, būsto dydžio, šeimos pajamų ir vaikų skaičiaus. Šia pašalpa gali pasinaudoti ir jauni žmonės be vaikų nuo 18 iki 29 metų. Ši pašalpa siekia 1300 Švedijos kronų (apie 130 E) už vieną vaiką, antram vaikui pašalpa didės 450 (apie 46 E), trečiam vaikui – 600 Švedijos kronų (apie 62 E) per mėnesį.

Lietuvos Respublikos Seimo parlamentinių tyrimų departamento atlikta demografinių politikų apžvalga (LR Seimas, 2011) atskleidžia, jog viena iš efektyviausių demografinių politikų yra vykdoma Prancūzijoje, todėl šalyje gimstamumas nuosekliai didėja. Prancūzijoje viena moteris vidutiniškai pagimdo 2 vaikus, todėl gyventojų skaičius Prancūzijoje yra vienas iš aukščiausių Europoje. Tyrimas atskleidžia, jog aukšto gimstamumo rodiklio Prancūzijoje priežastis – aktyvi šeimos politika. Ji orientuota į laisvą šeimų pasirinkimą: gimus vaikeliui motina gali rinktis toliau dirbti ar auginti vaikus. Pasirinkusiai bet kurį iš šių variantų valstybė suteikia tinkamą paramą, išplėtotą lopšelių ir darželių infrastruktūrą, užtikrinančią aukštą paslaugų kokybę. Šios įstaigos dirba nuo ankstyvo ryto (7 val.) iki vėlyvo vakaro (18–19 val.), o paslaugos prieinamos nuo tada, kai vaikui sueina 2 ar 3 mėnesiai. Šeimoms, norinčioms vaikus prižiūrėti namuose, suteikiamos teisės į vaiko priežiūros atostogas, kas leidžia pasiekti kompromisą tarp paramos šeimai priemonių. Prancūzijoje taikomos visuotinės šeimos išmokos, vykdoma aktyvi gimstamumo skatinimo programa per mokesčių sistemą: neapmokestinamas pajamų dydis, mokesčių tarifas priklauso nuo pajamų sumos, tenkančios vienam asmeniui šeimoje. Visa Prancūzijos mokesčių sistema grindžiama ne asmens, o šeimų apmokestinimo principu, ypatingai akcentuojama parama šeimoms, susilaukusioms daugiau nei vieno ar dviejų vaikų. Prancūzijoje išmokos pinigais, paslaugos ir mokesčių priemonės yra beveik lygiavertės. Šios šalies šeimos politika orientuota į daugelio priemonių kompleksą.

Danijoje vaiko priežiūros įstaigos prieinamos visiems šalies vaikams, be to yra subsidijuojamos valstybės. Tėvams suteikiamos valstybinės išmokos, jeigu jie pageidauja pasirinkti privačias paslaugas arba patys prižiūrėti vaikus namuose. Gerai išplėtotas darželių tinklas, mokyklose po pamokų vaikams

teikiamos dienos priežiūros paslaugos, vyresniems vaikams organizuojami jaunimo klubai (Stankūnienė, Jasilionienė ir Jančaitytė, 2005)

Estijoje apskaičiuojant pensiją į darbo stažą vienam iš tėvų pridedami du metai už kiekvieną vaiką užaugintą iki 8 metų. Užauginę keturis vaikus, vienas iš tėvų gali išeiti į pensiją trimis metais anksčiau, užauginę tris vaikus vienais metais anksčiau

„Deven ir Moss“ (2005) teigia, kad Vakarų Europos šalyse motinystės atostogos vertinamos kaip motinos ir vaiko sveikatos ir gerovės apsaugos (iki vaiko gimimo ir gimus kūdikiui) priemonė, tačiau kiekviena šalis skirtingai nustato motinystės atostogų trukmę. Norvegijoje, Jungtinėje Karalystėje, Švedijoje, Airijoje ir Vengrijoje suteikiamos 24 savaitių motinystės atostogos, tačiau teigiama, kad ilgos motinystės atostogos turi neigiamos įtakos moterų pensijos dydžiui, gali pakenkti darbiniam įgūdžiams. Motinystės atostogos itin svarbi priemonė apsauganti moterų ir kūdikių sveikatą, tačiau neturi pozityvaus ryšio su gimstamumu.

Geriausiai apmokamos motinystės atostogos yra Vokietijoje, Slovėnijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Lenkijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Norvegijoje (5 lent.), tačiau vien šių priemonių nepakanka gimstamumui skatinti, jei nėra gerai išplėtotų kitų gimstamumo skatinimo priemonių, kurios būtų sujungtos į bendrą sistemą.

5 lentelė. Motinystės atostogų trukmė ir kompensavimas (Šeima, vaikai, šeimos politika modernėjimo prieštaros. Socialinių tyrimų institutas. 2005, psl. 115)

Trukmė	Kompensacija nuo buvusio darbo užmokesčio (proc.)		
	Mažiau bei 80	80 - 100	100
14 - 15 savaičių	Belgija		Vokietija , Slovėnija
16 - 18 savaičių	Suomija	Danija	Austrija, Prancūzija, Graikija, Nyderlandai, Portugalija, Liuksemburgas, Ispanija, Lenkija, Lietuva, Latvija
20 - 21 savaitė		Italija	Estija
24 savaitės	Airija, Jungtinė Karalystė, Vengrija	Jungtinė karalystė, Švedija, Slovakija	Norvegija

Galima teigti, kad užsienio šalys gimstamumui skatinti taip pat taiko piniginių išmokų sistemą, tačiau labiau atsižvelgiama į gausių šeimų skatinimą, taip didinant šalies gimstamumą. Be to didelę įtaką

gimstamumui daro gaunamas darbo užmokestis, išsivysčiusiose šalyse, žmonės gaudami nemažus darbo užmokesčius jaučiasi finansiškai saugesni, lengviau ryžtasi turėti tris ir daugiau vaikų. Lietuvoje mokamas itin mažas darbo užmokestis, žmonės jaučiasi finansiškai nesaugūs, todėl dažniausiai ryžtas turėti tik vieną arba du vaikus, dažnai vaikų susilaukti paskatina mokamos išmokos.

Rengiamo darbo tyrimas atliekamas siekiant išsiaiškinti ar vyriausybė pasiekė užsibrėžtus tikslus, atsakant į šiuos klausimus:

- ar padidėjo gyventojų skaičius?
- ar ne per didelės išlaidos, skirtos gimstamumui skatinti?
- kokios alternatyvios galimybės padidinti gyventojų skaičių pigiau?

Atlikus gimstamumo programos Lietuvoje analizę, galima teigti, kad:

- gimstamumas Lietuvoje padidėjo nuo 30020 gimusiųjų 2007 m. iki 32165 gimusiųjų 2009 m., tačiau gyventojų skaičius nepadidėjo, netgi sumažėjo nuo 3249983 gyventojų 2007 m. iki 2921262 gyventojų 2015 m., dėl itin didelių emigracijos srautų;
- valstybės išlaidos kiekvienam gimusiajam siekia apie 13,43822789 tūkst. EUR, todėl kiekvienas gimusysis šaliai brangiai kainuoja, todėl nepasiekiamas ekonominis efektyvumas;
- siekiant padidinti gyventojų skaičių, reikia analizuoti gerąsias užsienio valstybių gimstamumo skatinimo programas ir jas adaptuoti Lietuvai. Siekiant, kad šeimos susilauktų daugiau nei dviejų vaikų, tikslinga skirti didesnius išteklius gausioms šeimoms, mokant didesnes išmokas trečiam ir paskesniams vaikams. Efektyviausia alternatyva, šio darbo autorės nuomone, būtų skirti daugiau dėmesio ir išteklių emigrantų susigražinimui bei emigracijos srautų mažinimui, kai viena iš priemonių būtų darbo užmokesčio didinimas. Jauni, darbingo amžiaus žmonės liktų Lietuvoje, taip didėtų nuolatinių gyventojų skaičius, pakėlus darbo užmokestį būtų surenkama daugiau mokesčių į valstybės biudžetą, gyventojai jaustųsi finansiškai saugiau, tai skatintų anksčiau kurti šeimas bei susilaukti daugiau vaikų, didesnė parama gausioms šeimoms leistų jaustis saugiau, natūraliai didėtų gimstamumas.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Pagrindinis darbo tikslas buvo pasiūlyti metodą leidžiantį įvertinti gimstamumo programos ekonominį efektyvumą ir šio metodo pagalba įvertinti Lietuvos priimtų gimstamumo skatinimo sprendimų ekonominį efektyvumą.

Darbo tikslui pasiekti buvo išsikelti uždaviniai, kuriuos išanalizavus galima teikti išvadas:

1. išanalizavus Lietuvos ir užsienio teorinę literatūrą gimstamumo programos ir viešųjų sprendimų ekonominio vertinimo tema, galima daryti išvadą, kad tai itin aktuali ir mažai analizuota tema. Mokslinėje literatūroje gana plačiai analizuojama demografijos ar šeimos politikos temos, kuriose paliečiama ir gimstamumo skatinimo sritis, tačiau išsamios gimstamumo programos analizės nėra. Pakankamai plačiai analizuota ir efektyvumo vertinimo tema, kuri plačiai naudojama privačiame sektoriuje bei dažnai taikoma viešiesiems sprendimams vertinti, bet išsamios gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo informacijos per mažai norint išanalizuoti gimstamumo programos ekonominį efektyvumą;
2. remiantis moksline literatūra ištirti metodai, kurie padėtų įvertinti viešųjų sprendimų ekonominį efektyvumą. Naudojami yra lyginamieji, daugiakriteriniai lyginamieji, kaštų – naudos, sąnaudų – naudos metodai;
3. parengta gimstamumo programos ekonominio efektyvumo vertinimo tyrimo metodika, kuri remiasi lyginamąja dinamine 2007 – 2015 m. su gimstamumu susijusių rodiklių analize, kuri buvo naudojama nustatyti Lietuvoje įgyvendinamų gimstamumo skatinimo priemonių ekonominiam efektyvumui įvertinti;
4. išanalizuotas Lietuvoje taikomos gimstamumo programos ekonominis efektyvumas bei nustatyta, kad gimstamumas šalyje, taikant 2008 m. pakoreguotą motinystės įstatymą, padidėjo, bet minimaliai, nuo 30020 gimusiųjų 2007 m. iki 32165 gimusiųjų 2009 m., tačiau žymiai išaugo su vaiko gimimu susijusios išmokos. Vienas gimusysis valstybei kainuoja daugiau kaip 13000 EUR. Galima teigti, kad gimstamumo skatinimo programa, taikyta Lietuvoje 2008 m., buvo efektyvi, bet neekonomiška. Efektyviausia alternatyva, šio darbo autoriaus nuomone, būtų skirti daugiau dėmesio ir išteklių emigrantų susigražinimui bei emigracijos srautų mažinimui, kai viena iš priemonių būtų darbo užmokesčio didinimas. Jauni, darbingo amžiaus žmonės liktų Lietuvoje, taip didėtų nuolatinių gyventojų skaičius, pakėlus darbo užmokestį būtų surenkama daugiau mokesčių į valstybės biudžetą, gyventojai jaustųsi finansiškai saugiau, tai skatintų anksčiau kurti šeimas bei susilaukti daugiau vaikų, didesnė parama gausioms šeimoms leistų jaustis saugiau, natūraliai didėtų gimstamumas.

Rekomendacijos gimstamumo skatinimo programos ekonominiam efektyvumui:

- taikyti lanksčias darbo formas, leidžiančias darbą derinti su šeimos poreikiais: formuoti teigiamą darbdavių požiūrį į šeimas auginančias vaikus, sudaryti sąlygas dirbti lanksčiu darbo grafiku arba nepilną darbo dieną arba dirbti namuose;
- teikti kompensuojamas vaikų priežiūros paslaugas, tokias kaip vaikų lopšeliai – darželiai, vaikų priežiūros centrai darbovietėse, kad tėvai galėtų kuo anksčiau grįžti į darbo rinką, o valstybei nereikėtų mokėti socialinių išmokų;
- siekiant skatinti gimstamumą, mokėti išmokas / pašalpas, atsižvelgiant į vaikų skaičių bei didinti išmokas susilaukus antro, trečio ir paskesnių vaikų;
- teikti nemokamas arba subsidijuojamas paslaugas, tokias kaip: laisvalaikio būreliai, vaiko priežiūros paslaugos, prekės skirtos išsilavinimui, mokestinės nuolaidos daugiavaikėms šeimoms;
- su būsto įsigijimu susijusios subsidijos;
- palankios vaikui aplinkos kūrimas: saugi kaimynystė, saugaus eismo užtikrinimas, žaidimo aikštelių kūrimas;

LITERATŪRA

1. Aniulytė, J., Bulzgytė, A., Janulytė, L., Juodytė, V. (2010). Lietuvos pieno pramonės įmonių veiklos efektyvumo įvertinimas. Ekonomikos ir vadybos aktualijos. ISSN 2029-1019
2. Buckiūnienė, O. (2002). Įmonių finansai. Vilnius: Rosma.
3. Brukas, V., Thorsen, B. J., Helles, F., Tarp, P. (2001). Discount rate and harvest policy: implications for Baltic forestry. Forest Policy and Economics. Nr. 2, psl. 143–156. [žiūrėta 2016-11-12]. Prieiga per duomenų bazę ScienceDirect: <http://www.sciencedirect.com/>
4. Buškevičiūtė, J., Raipa, A. (2010). Šiuolaikinių sprendimų rengimas viešajame sektoriuje. Viešojo politika ir administravimas. Nr. 34, psl. 21-31. ISSN 2029-2872
5. Choong, K. K. (2013). Understanding the features of performance measurement system: a literature review. Measuring business excellence. Emerald Group Publishing Limited. Vol. 17, Nr. 4. ISSN 1368-3047
6. Darškuvienė, V., Šakalytė, J. (2006). Efficiency of financial system and corporate value recognition: The case of Lithuania. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai Nr. 40. ISSN 1392-1142
7. Daujotaitė, D. (2011). Finansų valdymo proceso vertinimas veiklos audite. Socialinių mokslų studijos Nr. 3 (4). ISSN 2029-2244
8. Etzioni, A. (2010). Moral Dimension: Toward a New Economics.
9. Guogis, A. (2008). Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. Socialinis darbas. Nr. 7 (2), p. 26–34l.
10. Gimstamumo kontrolė ir skatinimo priemonės. [žiūrėta 2016-10-22]. Prieiga per internetą <http://gid.lt/etika/gimstamumo-kontrolė-ir-skatinimo-priemonės>.
11. Grėbliauskas, A, Leskauskaitė, (2012). Demografinių pokyčių poveikis aukštųjų mokyklų veiklai: Lietuva pasauliniame kontekste. Sisteminiai tyrimai. Organizacijų vadyba. Psl. 51.
12. Hansen, H. F. (2005). Choosing Evaluation Models. A Discussion on Evaluation Design. Evaluation, Nr. 11 (4), psl. 447–462.
13. Holzer, M. (1998). Productivity. International Encyclopedia of public policy and administration. West view press. Nr.3.
14. Jūsų socialinės apsaugos teisės Vokietijoje (2012). Užimtumas, socialiniai reikalai ir įtrauktis. Europos komisija. [žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Germany_lt.pdf
15. Kaip padidinti gimstamumo rodiklius. [Žiūrėta 2016-10-23]. Prieiga per internetą <http://laisvavisuomene.lt/kaip-padidinti-gimstamumo-rodiklius/>.

16. Kanopienė, V. (2005). Moterų užimtumas Lietuvoje: ES kontekstas. Socialinis darbas. Nr. 4 (2), psl. 5–12.
17. Klimanskis, (2013). Mažo gimstamumo ir visuomenės senėjimo problema: sprendimo būdas – šeimos institutą stiprinanti mokesčių politika. [Žiūrėta 2016-11-20]. Prieiga per internetą <http://apzvalga.eu/mazo-gimstamumo-ir-visuomenes-senejimo-problema-sprendimo-budas---seimos-instituta-stiprinanti-mokesciu-politika.html>.
18. Klimašauskienė, D., Mošcinskienė, V. (1998). Lietuvos rinkos efektyvumo problema. Pinigų studijos.
19. Knijn, T., Saraceno, Ch. (2009). Family law and family policy reforms in Italy and the Netherlands: different timings, increasingly different focuces. 7th ESPAnet conference 2009 „The future of the welfare state: paths of social policy innovation between constraints and opportunities“, p. 1–21.
20. Lane, J. E. (2001). Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai ir požiūriai. Vilnius: Margi raštai.
21. Lane, J. E. (2009). State Management. London: Routledge.
22. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2014) Įsakymas dėl nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės srityje įgyvendinimo 2015 metų veiksmų plano patvirtinimo. 2014 m. balandžio 14 d. Nr. A1-209. [Žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=a84f4d80c3a011e38c43fee5c144a67d>
23. Lindbloom, C., Woodhouse, E. (1999). Politikos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė.
24. Lukaševičius, K., Martinkus, B., Piktys, R. (2005). Verslo ekonomika. Kaunas: Technologija.
25. Mackevičius, J. (2001). Auditas: teorija, praktika, perspektyvos. Vilnius: PĮ Lietuvos mokslas.
26. Maslauskaitė, A. (2005). Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius: Demokratinės politikos institutas.
27. McDonald, P. (2006) Fertility and the State: The Efficiency of Policy. Population and Development Review. [Žiūrėta 2016-11-10]. Prieiga per internetą http://www.crr.unsw.edu.au/media/File/spitic_mcdonald_2006.pdf
28. McDonald, P., Kippen, R. (2001). The impact of immigration on the ageing of Australia's population. In Siddique, M. International Migration into the 21st Century. Cheltenham. [Žiūrėta 2016-11-10] Prieiga per internetą <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.vpu.lt/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=8b83e80b-dc32-4ac2-8b3e-3e7095ed959f%40sessionmgr110&vid=16&hid=109>
29. Navaitis, G. (2007). Požiūris į valstybės paramos šeimai veiksmingumą. Socialinis darbas. Nr. 6 (1), p. 44–48.
30. O'Neill, D. (1998). International encyclopedia of public policy and administration. Westview press. A division of Harper Collins publishers. Nr. 1

31. Parsons, W. (2001). Viešoji politika. Vilnius: Eugrimas.
32. Popovas, V. (2014). Kelių transporto įmonės veiklos ekonominio efektyvumo kompleksinio vertinimo modelio taikymo galimybės. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr. 1 (33). ISSN 1648-9098
33. Puškorius, S. (2002). 3E koncepcijos plėtra. *Viešoji politika ir administravimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras. Nr. 3. ISSN 1648-2603
34. Puškorius, S. (2004). *Veiklos auditas*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
35. Robbins, S. (2003). *Organizacinės elgsenos pagrindai*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
36. Rosen, E. D., (1993). *Improving Sector Productivity. Concept and Practice*. London: Sage Publication.
37. Rosen, E. D. (2007). *Viešojo sektoriaus produktyvumo didinimas. Sąvokos ir praktika*. Vilnius: Knygiai.
38. Rutkauskas, A. V., (2002). *Finansų valdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
39. Šarlauskas, T., Telešienė, A. (2014). Valstybinio socialinio draudimo motinystės (tėvystės) išmokų reglamentavimas: pašalpų gavėjų struktūra ir pasirinkimai. *Viešoji politika ir administravimas*. T. 13, Nr. 1, psl. 95-108.
40. Šimaitytė, D. ir kt. (2006). AB „Linus— veiklos ekonominio efektyvumo įvertinimas. Jaunųjų mokslininkų darbai. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla. Nr. 2 (9). ISSN 1648-8776
41. Štreimikienė, D., Šivickas, G., Dapkus, R. (2007). Paramos smulkiam ir vidutiniam verslui efektyvumo vertinimas. *Ekonomika*. Nr. 80, p. 84-102.
42. Simon, H. (2003). *Administracinė elgsena*. Vilnius: Knygiai.
43. Socialinių sąnaudų-naudos analizės metodinės gairės (2011). Sprendimų poveikio baigiamojo vertinimo gairės. [Žiūrėta 2016-11-29]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/Vyriausybes%20gidas/6_Sanaudu%20metodines%20gaires.pdf
44. Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R., (2005). *Šeima, vaikai, politika. Modernėjimo prieštaros*. Socialinių tyrimų institutas. Demografinių tyrimų centras. Monografija.
45. Stankūnienė, V., (2011). Trys milijonai. Realybė ar jau tik mirazas? *Demografija ir mes, informacinis biuletenis* Nr.2. [Žiūrėta 2016-10-23]. Prieiga per internetą. <<http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161706043/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
46. Stone, D. (2004). *Viešosios politikos paradoksai: Sprendimų priėmimo menas politikoje*. Vilnius: Eugrimas.
47. Stufflebeam, D. L. (2007). An Evaluation of Evaluation Approaches and Models. In: Stufflebeam, L. D., Shinkfield, A. J. *Evaluation Theory, Models, and Applications*, Psl. 131–234.

48. Slatkevičienė, G., (2001). Organizacijos veiklos kompleksinio įvertinimo sistemos formavimo metodologiniai pagrindai: daktaro disertacija. Kaunas.
49. Thevenon, O. (2011). Family policies in OCED countries: a comparative analysis. Population and Development Review. psl. 57-87. [Žiūrėta 2016-10-13]. Prieiga per internetą. <http://www.thefamilywatch.org/doc/doc-0198-es.pdf>
50. Vaiko pinigai (2016). [Žiūrėta 2016-12-02]. Prieiga per internetą <http://www.norvegija.org/socialinis-draudimas/vaiko-pinigai>
51. Valackienė, A., Krašenkiene, A. (2008). Lietuvos demografinė situacija: integruotos demografinių veiksnių gerinimo politikos galimybės. Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai. Nr. 2/1. ISSN 1392-1142
52. Vidickienė D. (2004). Įmonių veiklos vertinimo sistema: naujausios verslo vertinimo tendencijos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. ISBN 9986-196-01-9